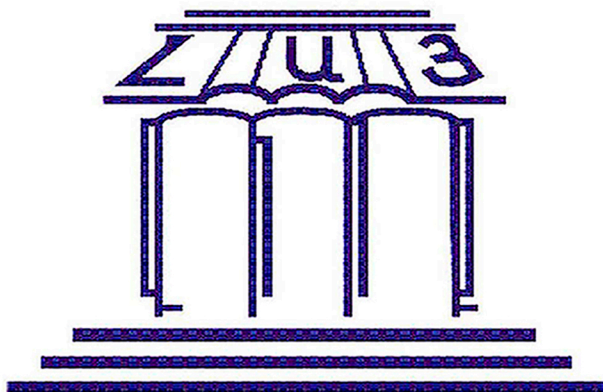

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՌԻԱՄԱՆ ՀԱՐԿԱԾԱՅԻՆ

№ 4-5

ՆԱԽԳԵՂ
ԻՆ ՏԻՒԹԱ
ՎՕՏՈՒՈՎԵԴԵՆԻԱ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ ՄԱՐԻ
ԵՍՏՐ

491.99-8

Ու - 75

ԺՈՌՐՆԱԼ - ՀԱՍՆԱԳԻՐ

1989

С $\frac{K}{A 787}$
Д. 481.

491-89-8
П. - 75

10 MAY 2010

Պրակտիկական բարձր յերկրների միացի

ՈՒՍՄԱՆ ՀԱՐՎԱԾԱՅԻՆ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

ԺՈՒՐՆԱԼ-ԴԱՍԱԳԻՐՔ

ՀՅՈՒՍ. ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ I ԱՍՏ.
ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ III—V ԽՄԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ Հ. ԿՈՎԿԱՍԻ ՅԵՐԿՐ
ԼՈՒՍԲԱԺՆԻ ՅԵՎ. «ՀՅՈՒՍԻՍ. ԿՈՎԿԱՍ»
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍԵԿՏՈՐԻ

93283-89

№ 4-5

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ «ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍ»
1932 թ. ԻՌԱՏՈՎ-ԴՈՒՆ

26 AUG 2013

ՈՒՍՄԱՆ
ՀԱՐՎԱԾԱՅԻՆ

(59539-66)
255-64

Книгоиздательство
„Северный Кавказ“

ՋԱՆԻ ԻՆՉ ԱՌՈՒՅԳ ԵՄ

Ջա՛ն, ինչ առույգ եմ
Ու կայտառ հիմա.
Տասնըհինգ զարունք եմ
Անցել յես այսոր:

Ծնունդ եմ առել մեծ Հոկտեմբերին,
Յերբ նվաճել ենք դիրքերը հզոր.
Ծնունդ եմ առել մեծ Հոկտեմբերին,
Յերբ հայրս ե ընկել դիրքերում
հպարտ,—

Վոր Հոկտեմբերի
Արեվը բոսոր
Շողա ջերմագին
Ամենքիս համար:

Վեհ պայքարով ե գծված մեր ուղին
Ու պայքարով ենք ձեռք բերել այսոր
Հսկա զիգանաներ, նորահառույցներ,
Յեռ ու զեռ ճամբեր...

Ձգվել են չորս դին,
Կառուցվում են նոր
Սովխոզ ու կոմբայն,
Ելեկտրոմաշին...

Ջա՛ն, ինչ առույգ եմ ու կայտառ հիմա,
Տասնըհինգ զարունք եմ անցել յես այսոր.
Դառել եմ կայտառ պիոներ արի,
Կառուցող մարտիկ՝ այս պողպատ դարի:

թյուն. հողը կալվածատերերի ձեռքից խլվում է, վերջ է դրվում ազգային անհավասարության. կանանց տրվում են տղամարդկաց հավասար իրավունքներ: Ընտրել և ընտրվելու իրավունքից զրկվում են բանվոր դասակարգի թշնամի կուլակները, տերտերները, բուրժուաները և բոլոր նրանք, վորոնք շահագործել են բանվորներին և աշխատավոր. գյուղացիներին: Հոկտեմբերյան հեղափոխության հաղթանակը հնարավոր դառավ, վորովհետև գոյություն ուներ բոլշևիկյան կուսակցությունը և նրանից հաղթանակված ու շահագործված էյին:

Պրոլետարիատը ուներ և խոշոր դաշնակից հանձինս հեղափոխական գյուղացիության: Կալվածատերերի կուլակների, բայերի լծից ազատվելու միակ ուղին պրոլետարական հեղափոխությունն էր:

Հեղափոխության հաղթությանը աջակցեցին նաև մանր ազգությունների աշխատավորները, վորոնք ցարական կառավարության ժամանակ և նրա կողմից հալածվում ու շահագործվում էյին:

Հոկտեմբերյան հեղափոխությունն արձագանք գտավ ամբողջ աշխարհում:

Համաշխարհային Հոկտեմբերը մոտենում է...

Սկսած 1918 թվից նրա հաղթական յերթն ավելի և ավելի յե հընչում Յեվրոպայում և Արևելքում: Նրա հաղթական յերթը քանդում է մեռնող կապիտալիզմի հիմքերը:

1918 թվի մարտ ամսում հեղափոխություն բռնկեց Ֆինլանդիայում, 1918 թ. նոյեմբեր ամսում—Ավստրիայում և Գերմանիայում, 1919 թ. մարտին պրոլետարական հեղափոխություն ծագեց Հունգարիայում և ապստամբություն ձաղոնական կապիտալիստների դեմ Կորեայում. 1919 թվին, ապրիլ ամսում հեղափոխություն բռնկեց Բավարիայում, ուր հայտարարվեց խորհուրդների իշխանություն: 1920 թվի սեպտեմբերին Իտալիայում բանվորները գրավեցին գործարանները: 1923 թվի սեպտեմբերին նույն ապստամբություն Բավարիայում, 1924 թ. սեպտեմբերին՝ Եստոնիայում, 1926 թվին ընդհանուր գործադուլ Անգլիայում, 1928 թվին սկսվեց չինական հեղափոխությունը. 1931 թվին հեղափոխություն Իսպանիայում:

Այդպես, քանի դեռում ավելի ու ավելի յե բարձրանում հեղափոխական ալիքը:

Խորհրդային Միության նվաճումների սոցիալադարձության նախաճում, Սոցիալիստական շինարարության նվաճումները հեղափոխության 15 տարում՝ հսկայական են: Առաջին հնգամյակը 4 տարում կատարելով և զերակատարելով, մինք պատրաստվում ենք յերկրորդ հնգամյակին անցնելու:

Մեր շինարարությունը վազեվորում է ամբողջ աշխարհի աշխատավորներին, վորոնք ել ավելի յեռանդով շարունակում են պայքար մղել կապիտալիստների դեմ՝ ամբողջ աշխարհում խորհրդային իշխանություն հաստատելու համար: Նրանք որինակ են վերցնում մեր բանվորներից, վորոնք կոմունիստական կուսակցության և նրա դեկավար ընկ. Ստալինի գլխավորությամբ հաղթահարելով բոլոր դժվարություններն ու խոչնդոտները, լի հավատով առաջ են դնում դեպի կոմունիզմ:

ՄԵՆՔ ՀՈԿՏՄԲԵՐԻ ԶԱՎԱԿՆԵՐՆ ԵՆՔ. ՊԱՏՐԱՍՏՎԵՆՔ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼՈՒ ՄԵՐ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՀԱՅՐԵՐԻ ԳՈՐԾԸ

Պ Ի Ո Ն Ե Ր

1

Աշխատանքիդ միշտ կանգնած,
Արվառ փողկապդ կապած,
Պիոներ ես դու զգաստ,
Բանվորի գործին պատրաստ:

2

Յերրորդ սերունդ պիոներ,
Փոխարինող ես դառնում,
Լենինյան վես դրոշի տակ
Կոմվոդով դաստիարակվում:

3

Ուսման մեջ անդրանիկն ես,
Դասերից հետ չեմ մնում,
Լենինյան պատգամը վես
Դու անշեղ կիրառում ես:

4

Դու միշտ կայտառ ու կայուն,
Ժրաջան ու պայքարող,
Պատրաստվում ես դառնալու
Նոր սոպազա կառուցող:

Հոկտեմբերի մեծ տոնին
Խոտացրու քո շարքերը.
Այլ լեռնսով բեմ յելիր,
Յուր տուր քո բորբ տենչերը:

6

Մեր պանծալի յերկրի պես
Դու յեղ ժպտա ու ցնծա.
Ու քո սերը ուսման մեջ
Թող ավելի հուրհրա:

7

Յեղիր արթուն պիտներ,
Ուսման գործում ժրջան.
Մի մոռանա յերբեք դու,
Վոր շողջերիկ ես ջահել:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԿՈՒՎՆԵՐԸ ՄԵՐ ՅԵՐԿՐԱՄԱՍՈՒՄ

1. ԿՈՎԻ ՍԿԻՋԲԸ

Խորհրդային իշխանության համար վարած քաղաքացիական կը-
ռիվները մեր յերկրամասում վերջացան 1920 թվին:

Մինչ այդ ամբողջ Հյուսիսային Կովկասը նման եր դիմաված դո-
րակայանի: Մեր յերկրամասում իր քայքայիչ գործը կատարեց վոչ-
միայն ուսումնական հակահեղափոխությունը, այլ և ոտար յերկրների
բուրժուազիան:

Սպիտակներին ամեն կերպ ոգնում էին Ֆրանսիան, Անգլիան և
որիշ պետություններ:

Սպիտակներին ոգնում էին նույնպես Անդրկովկասյան բուրժուա-
կան կառավարությունները, վոր այն ժամանակ իշխում էին Վրաս-
տանում, Հայաստանում և Ադրբեջանում:

Հյուսիսում արդեն հաստատվել եր խորհրդային իշխանու-
թյունը:

Հենց այդ ժամանակ մեր յերկրամասի գանազան Հասանում կազ-
մակերպվում էին կարմիրների կամավոր խմբերը: Բանվորները, ճակա-
տի զինվորները, աշխատավոր կադակները, լեռնային այլ ազգություն-
ների աշխատավորները և վերաբնակիչները—հին կարգերի դեմ էին:

Սրանք ղրին կամավոր կարմիր գվարդիայի հիմքը: Կարմիր գը-
վարդիան յերկրամասի բոլոր ծայրերից շարժվեց դեպի սպիտակների
վորջը, դեպի Նովոհերկասկ քաղաքը: Ամբողջ յերկրամասում սկսվե-
ցին ընդհարումներ կարմիր խմբերի և սպիտակների միջև: 1919 թվի
սկզբներում հակահեղափոխական մասերը միացան: Սպիտակ գործերի
ընդհանուր հրամանատար նշանակվեց գեներալ Դենիկինը:

2. ԿՈՒՎ ԴԵՆԻԿԻՆԻ ԴԵՍ

Սպիտակների կամավորների բանակն սկիզբ առավ Նովոհերկաս-
սկում: Նրանց սկզբնական կազմակերպողն էր գեներալ Արեկսեյան:
Սպիտակ կամավորական բանակին ոգնում էին ոտարյակըրյա կապի-
տալիստները: Սպիտակ զորքերը խորհրդային իշխանության կողմնա-
կիցներին անխղճորեն վոչնչացնում էին. վոչ կադակներին գենիկին-
ցիք բողջեցիկների կողմնակից էին համարում, այդ պատճառով ել վեր-
ջիններս առաջին հերթին էին յինթարկվում հալածանքի ու վոչնչաց-
ման: Սկզբում Դենիկինն առաջ եր շարժվում դեպի Մոսկվա:

1919 թվի հուլիսի վերջին նրա զորքերը կարմիրների գիծը ճեղ-
քեցին ու առաջ շարժվեցին: Հոկտեմբերին նա գրավեց Վորոնեժ, Ու-
յուլ և Կիյեվ քաղաքները:

Բայց այդ յերկար չտևեց:

Դենիկինն ամեն տեղ սկսեց հին կարգերը վերահաստատել: հողերը
վերադարձրեց կալվածատերերին, իսկ գյուղացիներին անխնա կեր-
պով տանջում եր: Նրա զորքի մի մասն այդ բոլորը տեսնելով, թողեց
ճակատն ու տուն վերադարձավ: Աշխատավոր գյուղացիք ավելի հա-
մառ սկսեցին կռվել Դենիկինի դեմ:

3. ՊԱՐՏԻՋԱՆՆԵՐԸ ՀՅՈՒՄԻՍԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

Դենիկինի թիկունքից շարունակ խփում էին կարմիր խմբերը:
Կովկասում ել սպիտակ բանակին անհանգստացնում էին լեռնական
ժողովուրդները: Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից սկզբի որից նրանք
հերոսաբար պաշտպանվում էին սպիտակ գվարդիականներից: Չնայած
այն բանին, վոր սպիտակ խմբերը և լեռնական իշխանները հետևում
և վոչնչացնում էին ամբողջ աուլները, լեռնական աշխատավորները
չէին հանձնվում:

Չհնիայում սպիտակները միշտ կռվի պատրաստ էին. մինչև
անդամ կանայք ել մասնակցում էին կռիվներին:

Այդ կռիվները գլխավոր հերոսն էր Ասլանարեկ Շերիպով, վորն սպանվեց: Նրան Գրոզնում հուշարձան է կանգնեցրած:

Շատու գյուղում ծնունդ առավ Գիկալոյի հայտնի խումբը: Այդ խումբն իր կռիվներն սկսեց մի թնդանութով, հետո հետզհետե մեծացավ ու զինվեց:

Այդ խմբերը կազմված էին չհչեններէց ու կարգադիրներէց, վորոնք պայքարում էին սպիտակ խմբերի ու կալվածատերերի դեմ: Գիկալոյի խմբի կորիզը կազմում էին հեղափոխական բանվորները:

ԿԱՐՄԻ ԲԱՆԱԿԻ ՀԱՂԹԱՆԱԿԸ

Կարմիր բանակի անձնագոհ ու քաջարի զորահիպ սպիտակ բանակն սկսեց նահանջել:

1920 թվի հունվարին կարմիր զորքերը գրավեցին Նովոչերկասկը ու Ռոստովը: Ռոստովը գրավեց Բուդյոնու հեծյալ զորքը:

Բուդյոնու հեծյալը արշավում է դեպի Ռոստով

Մարտի կեսերին կարմիր զորքերն ընկեր ժլոբայի գլխավորությամբ, Կրասնոդարի տակ վերջին հարվածը տվին սպիտակ բանակին:

Սպիտակներն այդտեղից նահանջեցին դեպի Նովորոսիյսկ: Այդտեղ Կարմիր բանակի ձեռքը գերի ընկան մոտ 20 հազար զինվոր և 2 հազար սպա: Մնացածները փախան արտասահման:

ՊԵՐԵՎՈՊԻ ԳՐԱՎՈՒՄԸ

Ճակատամարտը քանի դնում տաքանում էր: Յերկու կողմից էլ կռվին մասնակցում էին բոլոր թնդանութները:

Ամենքն էլ զգում էին, վոր սա վերջին հարվածն է: Վրանգելի սպիտակ զորքերը կռվում էին հուսահատորեն, բայց քանի դնում Կարմիր բանակի հարձակումն ուժեղանում էր:

— Ընկերներ, սա վերջին հարվածն է:

— Վերջինն է,— մտահոգված կրկնեց մյուսը: Գետրգը աչքերը լայն բացած նայում էր կրակի ծովին:

— Կարկտի նման է թափվում,— ասաց Իվանը, իսկական դժոխք է, դժոխք:

— Եհ, դա հեռվից է սալսափելի, մոտիկից այդպես չէ:

Մենք բոլորս շատ լավ գիտեցինք, վոր շուտով պետք է այդ կրակի մեջ մտնենք, գիտեցինք, վոր պիտի զնանք զնդակների տարափի տակ, բայց էլի պատրաստվում էինք, վորովհետեւ այդ ճակատամարտի նշանակությունը լավ էինք հասկանում: Մենք գիտեցինք, վոր այս կռվում հաղթահարելով է, վոր պետք է աղատվենք ստրկությունից, սովից ու տանջանքից: Մենք սիրում էինք ազատությունը, ատում ստրկությունը և մեր ազատության համար մենք պատրաստ էինք առաջ ընթանալ թշնամու վերջին դիրքերի վրա:

— Դեհ, ընկերներ, վերջին հարվածն է, մահ, կամ ազատություն:

— Մահ, կամ ազատություն,— գոչեցին բոլորը:

— Առանց, դեպի հաղթանակ...

— Վաշտ, առանց... կեցցե...

Մենք կայծակի նման առաջ ընթացանք դեպի կրակի ծովը...

— Առանց, ուռում:

Մենք հարձակվեցինք թշնամու դիրքերի վրա:— Հանձնվում ենք հանձնվում, ընկերներ,— խելագարի նման կանչեցին սպիտակները:

Մի գրոհ ևս և մենք սլանում ենք թշնամու վերջին դիրքերի վրա և գրավում Պերեկոպը:

ՀՈՒՇԵՐ ԱՆՑՑԱԼԻՑ

1919 թ. դեկտեմբեր ամիսն էր. ձյան սպիտակ սափանով ծածկված գյուղն ապրում էր իր սովորական կյանքով: Գյուղի յերիտա-սարդուլությունը փախչելով սպիտակների ֆրոնտից և զորահավաքից, թագ էին կացել տան ներքնահարկերում, մառաններում, հարդի գե-

գերում և այլ աննկատելի տեղեր, վորպեսզի չընկնեն հոտառու շան նման պատվող լրտեսների ձեռքը, վորոնք տասնյակներով ման եյին պալիս գյուղի դանազան մասերում, զիմակավորված կամ ուրիշ զգեստ հագած: Յերիտասարդներն անհամբեր սպասում եյին իրենց հարազատներին, կարմիր բանակին, վորի մոտենալու հոտառությունն առած՝ Դե-նիկինի հավատարիմ շները գիշեր ցերեկ վորսում եյին յերիտասար-դության, Ֆրոնտից փախածներին, վոր ուղարկեն պաշտպանելու գե-ներալների խախուտ իշխանությունը: Գյուղի կյանքը դարձավ ավելի անախի, խառնակ, յերբ Ֆրոնտից ջարդ ու փշուր յիղած սպիտակ բանդաների ձիավոր ու հետևակ զորքերը լցվեցին գյուղը և սկսեցին թալանն ու կողոպուտը: Տուն չմնաց վոր զոռով չմտնեյին, մարդ չմնաց, վոր նրանց մտրակների համը չտեսներ... Իսկ անասունները անտեր մնացած քշվում, տարվում եյին ձիավորների կողմից դեպի Կուբան, Դոնի մյուս կողմը...

Հիշում եմ, յերբ մի խումբ հարբած կաղակ ձիավորներ յեկան գյուղամեջ և մտրակների ուժի տակ սկսեցին ձերբակալել գյուղացի-ներին, պահանջել վոր նրանց համար 5 ռուպելում պատրաստ լինի խորոված, գառը, հնդկահավ, գինի, ողի և այլն... Շարքներով տե-վեց գեներալների և սպաների քեֆը, աշխատավոր գյուղացիության ծաղրելը:

Մարդիկ, ահ ու սարսափի մեջ ընկած, չեյին համարձակվում տներից իսկ դուրս գալ: Չնայած դրան, զինվորների կոպիտ վար-մունքի և սպառնալիքների տակ գյուղացիների մի մասը ստիպված եր լծել իր անասունները և տանել գեներալների փախչող զորքին, հե-ռացնել ըրպե առ ըրպե մոտեցող կարմիր բանակից... Թնդանութների ձայնը որեց որ մոտենում եր և գյուղը հաշվում եր ժամեր, ռուպեներ, յերբ սպիտակների վոնակները կքշվեն այդտեղից, կզա կարմիր բա-նակը և կվերահաստատվի գյուղի տերը—բանվորագյուղացիական իշխանությունը:

Դեկտեմբերի կեսերին գյուղ լցվեց սպիտակների «Երոզդովսկի» զորաբանակը՝ համեմատաբար կազմակերպված, ավելի կարգապահ, քան առաջինները և մնացած բոլոր մասերին քշելով գյուղից, հայտարա-րեց պատերազմական գրություն:

Հաստատվելով գյուղի յերկու ծայրամասերում և կենտրոնում, գեներալ Սիմոնովի դանազան մնացորդներից կազմված զորքը, վորի մեծ մասը սպաներ և կազեստիկ կորպուսի ուսանողներ եյին, տեն-դային կերպով սկսեց պատերազմի պատրաստություն...

Ռոսսովի գլխավոր փողոցի վրա մի քանի ծառերից կախ եյին ավել գնդակահարված բանվորների դիակները ի ցույց մարդկանց, իսկ գյուղի կենտրոնում պատրաստել եյին կախաղան:

Հունվարի սկզբին ամբողջ գյուղը (Թոփաին) դեռ գիշերվա ժա-մը 1-ից վոտքի վրա յեր, և բոլորի ձեռքին բահեր, բրիչներ տված քշում եյին դեպի դաշտ, դիրքեր պատրաստելու: Չեյին կարծում, վոր մի քանի որից այդ դիրքերում պիտի նստեն կարմիրները:

Հունվարի 21-ին, առավոտյան ժամը 9-ին մոտ, Թնդաց կար-միրների առաջին թնդանութը, մեզ այնքան մոտիկ եր, վոր մի ռուպե-լում բոլոր գիրքերի վրա աշխատողները ցաք ու ցրիվ յեղան և փա-խան դեպի գյուղ: Խրամատներ փորելու համար քաղաքից բերած մարդիկ 2-3 ժամվա ընթացքում փախան դեպի քաղաք, իսկ գյուղա-ցիները պահվեցին իրենց տների ներքնահարկերում:

Սկսվեց իսկական կոիվը, վճռական կոիվը...

Սպիտակների զորքը այնպես եր դասավորված, վոր գյուղերից զոռով առնված յերիտասարդությանը ձգել եյին ողակի մեջ և նրանք վոչ մի հնարավորություն չունեյին վոչ հետ փախչելու և վոչ ել գերի ընկնելու, յերկու կողմից ել կրակ եր տեղում... Դերի ընկած վերավոր իվանը, վոր սպիտակների փախչելուց առաջ պահվել եր հարդի դե-ղերի մեջ՝ և նրանց գնալուց հետո քաշեքաշ ընկել եր գյուղի ամենա-ծայրի տունը և աղատվել եր մեռնելուց՝ պատմում եր.—

— Մեզ զոռով առին մեր գյուղերից, հագցրին զինվորի շորեր-իմ զինվորության ժամանակը չի հասել. դեռ 2 տարի կա, բայց Բնչ առած, ուր կիփախես այս գաղանների ձեռքից... Քանի անգամ վորո-չեցինք փախչել կարմիրների կողմը, բայց ինչպե՞ս... Մեր առաջից գնում եյին կաղեստիկ կորպուսում սովորողները, իսկ հետևներիցս սպաների ջոկատը. յեթե մտքիցդ անցնի գերի ընկնել, առջևից կը-խփեն, իսկ յեթե մտածես փախչել հետևից կլիփեն... Գնդակը վերջա-պես ողնեց ինձ և յես դուրս գալով կաղանների շարքից, կարողացա մի կերպ աղատվել... Հիմա յես արդեն կարմիր զինվոր եմ... մի քա-նիք կառողջանամ ու կգնամ կովելու: Յեմ նա այդպես ել արմը-նից կառողջանամ ու կգնամ կովելու: Յեմ նա այդպես ել արմը-նից կարմիրները գյուղ մտան, նա գրվեց կամավոր և գնաց հե-տերը... Առաջին որվա կոիվը տեեց ամբողջ որը և վերջացավ սպիտակ-ների հաղթությամբ: Յերկրող որը կոիվն ավելի և ավելի կատաղի դառավ... Դաշտերը, ներկվեցին ալ կարմիր գույնով: Մարդկային շարքերը հնձվող ցորենների նման ընկնում եյին դաշտերում... Թըն-դանութների խուլ թնդունը խլացնում եր գյուղի բնակիչների ա-կանջները և ջարդ ու փշուր անում գյուղի ծայրերում գտնվող տների կապիկները... Անդլիայի, Ֆրանսիայի իմպերիալիստների ուղարկած տանկերն աշխատում եյին ցրել իրենց ջրջապատած կարմիր զորքերին, բայց իզուր... կարմիր մարտիկները հրաշքներ եյին գործում... Բուզդոնու ձիավոր բանակի դիմաց տանկերն անգամ վոչինչ եյին: Դիտում եմ մեր բակում գտնված խոտի դեղի վրայից դեպի փոք-

Սալա պոլսկի կողմը, վորտեղ պարզ տեսնում եմ կատաղի կախված լինելը, ահա կամաց սողալով առաջ ե գալիս մի տանի գեպի կարմիր ձիավորականների տակ մտնում ե գյուղ...
— Բարե ձեզ, ընկերներ...
— Ուռն, կեցցե կարմիր բանակը... յեղով գյուղացիների սրտանց մից անվերջ վրանող թնդանովը և գնդացիները ստիպում ե ձիավորականության համար սկսվեց պատմության մի նոր եջ... Գյուղն ազատվեց թուրքերի իրենց կողմից և համարում ե իրեն հաղթողների ձիրաններից: Գյուղը խորհրդայնացավ և աշխատավոր գյուղում ուրախությունն են անում, յերգում ու նվագում:

Գիշերվա ժամը 1-ն ե, Լսում եմ մեր տանը պատկած զինվորների փափոցը:

— Վեր կացեք, վեր կացեք, հրամայված ե նահանջել: Նահանջել իսկ ինչո՞ւ չհարձակվել: Կամաց, սա...
Այլևս ձայն չեմ լսում:

Առանց աղմկի, շտապով կարծես գաղտնագողի հավաքում են ամեն ինչ և գնում են դուրս:

Հինգ ռուսներից յես արդեն դըստմն եմ... Հիանալի հունվարյան դիշեր ե. արևելքն արդեն կարմրել ե... Գյուղում վոչ մի շուկ չի լսվում, բացի սառած ձյան վրայից զգուշությամբ փախչող սայլերի ձուռից և ձիերի վռտքերի: Դոփյունից, վորոնք կարծես բոլորն ել հասկացել են, վոր պետք ե լուռ փախչել, թե չե կորած են... Արևելքում յերևացող արևի թույլ ճառագայթների տակ սպիտակին ե տալիս «Արևիկին յառի» վրժից գեպի հեռուն հեռադիտակով նայող գեներալի սպիտակ ձին, վորը անհանգիստ խրինջում ե:

Գեներալը շղայնացած ասպանդակեց խեղճ անասունին ու սլացավ առաջ:

Գյուղը դատարկվեց...

Վոչ մի շուկ ալևս չի լսանալու: Գյուղի անդորրությունը: Շներն արդեն 5-10 որ ե, վոր վախենալով թնդանոթների ահուկի աղմուկից, հրամարվել են իրենց պաշտոնից...

Դեռ մարգիկ չեն հավատում, վոր կռիվը վերջացավ...

Ուղեվորդների գյուղխորհուրդ... Իսկ գյուղխորհուրդի գահինում լցված գարուկրա պատկած էյին 10-15 վերավոր 17-18 տ. գյուղացի տղաներ, վորոնք զոռով բերված էյին կովելու իրենց յեղբայրների դեմ...
— Մենք կգնանք, այնպես չե, Իոսիֆ—ասում եր Իվանն իր մոտ անքացող ջանք յերիտասերդին:

— Այո, այո, անպատճառ կգնանք. Իվան, մի քանի որից կըբժշկվենք և մենք ել նրանց հետ կլինենք. բոլորիկները չե վոր մեր յեղբայրներն են... Դուրս յեկա գյուղխորհուրդից տեսնելու, արդյոք կարմիր բանակայինները չեն յերեվում և իսկապես կարմիր բանակի

ԴՆԵՊՐԻ ՀԻՊՐՈԿԱՅԱՆԸ

Սոցիալիզմը—դա խորհրդային իշխանությունն ե, պլյուս ամբողջ յերկրի ելեկտրոֆիկացիան:

ԼՍՆԻՆ

Խորհրդային Միությունն ունի շատ ջրառատ մեծ գետեր, վորոնք վոչ միայն հարմար են նավագնացության, այլև ելեկտրական ուժ ստանալու: Այդպիսի գետերից մեկն ե Դնեպրը: Նրա յերկարությունը մոտ 2,300 կիլոմետր ե. նա կտրում, անցնում ե Խորհրդային Միության անտառներն ու դաշտերը և թափվում Սև ծովը: Ստորին հոսանքում 66 կիլոմետր յերկարությամբ Դնեպրը հոսում ե ժայռերի միջով: Դրանք կոչվում են Դնեպրի սահանքներ, վորոնք խանգարում են անընդհատ նավագնացությանը գետի վերին հոսանքից մինչև Սև ծովը:

Դնեպրի ելեկտրական կայանը կառուցվում ե հենց այդ սահանքներից քիչ հարավ Կիչկաս գյուղի մոտ: Կայանն արդեն ավարտվեց և նրանից ստացվող ուժ հարյուր հազար ձիու ուժ ունեցող ելեկտրականությունը գործադրվելու յ ծանր արդյունաբերության, սոցիալիստական գյուղատնտեսության, նավագնացության և կենցաղային կարիքների համար:

Դնեպրի պատանելի շինությունն սկսվեց հինգ տարի առաջ: Հոկտեմբերյան հեղափոխության տասերորդ տարեդարձին Դնեպրի անմարդարնակ, ամայի ափին, ընկեր Կազանովիչը, Պետրովսկին և Ջուբարը Դնեպրոկայանի առաջին շինարարների հետ միասին ապագա կայարանի հիմքում դրին հետևյալ գրությունը:

«1927 թվի Նոյեմբերի 8, Հոկտեմբերյան Հեղափոխության տասերորդ տարեդարձի սրբ համաթխարհային պրոլետարիատի առաջնորդ Վ. Ի. Լենինի պատգամները կատարելու համար աթխարհի առաջին բանվորական

պետւոյրյան—Յորհրդային Սոցիալիստական Համադասարաններէ Միո
րյան աշխատավարձերը զանգեցնող հիմնադրումն է 650 հազար
ուծի Դնեպրի հիդրոէլեկտրակայանը, վորպէս խորհրդային Միութեան
ցիւլիստական օրհաւարութեան հզօր յծալն:

Այդ որից անցաւ հինգ տարի և հակառակ դասակարգային թը
նամինների ծագրին, հակառակ ամեն տեսակ ուղորաւորմանների կա
կածանքին՝ Դնեպրի վիթխարի կայանն այսօր պատրաստ է, վոր
պէս սոցիալիստական շինարարութեան առաջին հնգամյակի փառավո
րէպանակներէ մեկը: Հսկա Դնեպրը հպատակված է: Ահա վոր պա
նեղը, վորի յերկարութեանը 760 մետր է, բարձրութեանը 60 մետր
լայնութեանը 90 մետր, կտրուած է ամբողջ գետը, բարձրացնում է
ջրերը և ծածկում գետի սահանքները (ժայռերը), վորոնք խանգարու
նային նավագնացութեանը: Դնեպրի սահանքները վերջին անգամ աղ
մըկեցին 1932 թվի գարնանը: Բայց պատենի շնորհիւ գետի ալիք
բարձրացաւ 37 մետր և տարածվեց 6 կիլոմետր լայնութեամբ, իր մե
խեղդելով սահանքները: Մի քանի ժամանակ առաջ Դնեպրի ափի
գնաւումն էին փոքրիկ գյուղեր, այգիներ, բարդիներ: Այդ բոլորը ծած
կեց պատենից գոյացած անապին ալիքը:

Գետի շուրջ թափվելով բարձր պատենից, արդեն շարժում
առաջին հերթի 4 տուրբինները, վորոնցից ամեն մեկը տալիս է 90 հա
զար ձիու ուժի չափ էլեկտրական ուժ: Իսկ ընդամենն ինքը այդպիսի
տուրբիններ են դրվելու: Հինգերորդ տուրբինը նույնպէս ավարտված
է և չորանում է: Պատրաստվում է մեկերորդ տուրբինը: Վերջապետւած
արդեն առաջին նավերն ազատ անցան Դնեպրի անանցանելի սա
հանքներով:

Հոկտեմբերին սկսել են բանել Դնեպրականի 6 տուրբինները
տալով մեր սոցիալիստական յերկրին 540 հազար ձիու ուժի
էլեկտրականութեանը:

Դնեպրի կայարանի վիթխարի և բարդ աշխատանքն ավարտ
ված է ժամանակից առաջ: Ելեկտրական առաջին հոսանքն ստացվեց
Մայիսի Մեկին, մինչդեռ նախագծի համաձայն պիտի ստացվեր 1932
թվի վերջը: Դնեպրոյանի բացումը կայացաւ այս տարվա հոկտեմ
բերի 10 ին:

Դնեպրի պատենը շարված է մի միլիոն 200 հազար խորա
նարդ մետր բետոն: Աշխարհում գոյութեան չունի դրանից մեծ պատ
ենը: Սմանամեծ պատենը գտնվում է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգ
ներում, բայց այնտեղ շարված է ընդամենը մի միլիոն խորանարդ
մետր բետոն: Դնեպրի պատենը կառուցող բանվորները կարողացան
համաշխարհային հաղթանակ տանել: Մի տարվա ընթացքում նրանք
կարողացան շարել 518 հազար խորանարդ մետր բետոն:

Ամերիկացի և Գերմանացի ինժեներները, վորոնք ներկա էյին
առանելի շինարարութեան վորպէս խորհրդատու, ասում էյին, վոր
այդ զեպքում Դնեպրի շինարարութեանը կվերջանա 1934 թվին: Ա
մերիկացի ինժեներ Տոմսոնը տեսնելով Դնեպրի բանվորների շինա
արական թափը, հայտարարեց ինժեներների ժողովում:

—Աշխարհի զանազան մասերում մենք շատ ենք տեսել բետո
նավորում, բայց առաջին անգամ մենք տեսանք բետոնային այդպիսի
եղեղ: Ամենանշանակալին այն է, վոր այդ հեղեղը շարունակում է
արժիւն ավելացող ուժով և բոլորը վոգեւորված բուռն թափով ձգտում
է առաջ:

Մի ուրիշ անգամ Տոմսոնն ասաց.

— Մի յերկրում, վորտեղ այդքան վոգեւորութեան կա, արժի
պիւն և կառուցել:

Հիանալի տպավորութեան է թողնում շրջանների (ջրանցքների)
շինարարութեանը, վորոնցով նավերը պիտի անցնեն պատենից
արժիւն Դնեպրի մի մասից մյուսը: Շրջանների թիւը յերեք է, ամեն
մեկը 120 մետր յերկարութեամբ, 18 մետր լայնութեամբ:

Դնեպրականի էլեկտրական ուժը տարվելու յե հարյուրավոր
կիլոմետր հեռու դեպի Կրիվոյ Ռոգ, Դոնբաս և բանեցնելու յե բազ
մաթիւ հանքեր ու գործարաններ:

Հոյակապ էլեկտրականի հետ միասին Դնեպրականի շուրջը
կառուցվում է նոր արդյունաբերական վիթխարի կենտրոնի շինարա
նութեանը: Այդ արդյունաբերութեանը նույնպէս իր էլեկտրական
առաջին անգամն ազատ անցան Դնեպրի հիդրոէլեկտրականից: Նոր գործարանները կազ
մում են մի շարք հսկա կոմբինատներ: Այդ կոմբինատներում մտնում
են—

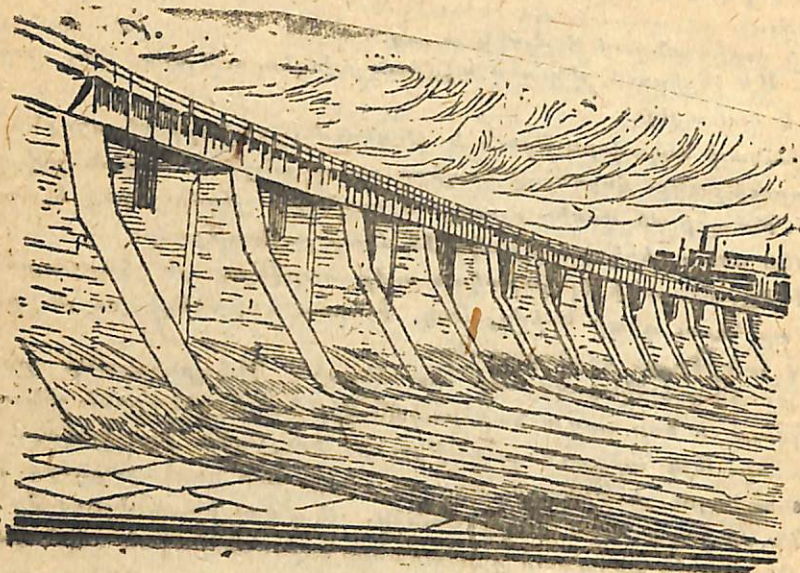
Ջապոնի պողպատի գործարանը, կոքսի միակն գործարանը,
կոմբինատի կոմբինատը, հզոր ֆերոհալոցների գործարանները, վորոնք
տալու են տարեկան հազարավոր տոնն յերկաթախառն մանգան, սի
նիցիում, խրոմ, վոլֆրամ:

Բացի այդ վիթխարի գործարաններից, կառուցվում են շահութե
կենտրոն, շաժոտի (հրատուկուն կավի) և ուրիշ շինանյութերի գործարա
ններ: Դնեպրի հիդրոէլեկտրականի տուրբիններն էլեկտրական ուժ են տալու
նաև անապին հողերի վոռոգման համար:

Նոր գործարաններից մի քանիսն արդեն պատրաստ են և հենց
այս տարի պիտի տան իրենց արտադրանքը:

Դնեպրի շինարարութեան միւր հաղթանակը դարձացնում է ամ
բողջ աշխարհին. ամեն որ գալիս են տասնյակ և հարյուրավոր ար
տասահմանյան ճանապարհորդներ—գիտնականներ, ուսանողներ: Դնե
պրական են գալիս նաև արտասահմանյան բանվորների պատգամա
վորները: Նրանք բոլորը հիանում են և զարմանում զիգանտ պատեն
ի և էլեկտրականի տեսքով:

Սեանքի մեծագույն և բացվում պատնեշի վրայից: Յերբ կան նույն ես այնտեղ, հորիզոնում փռվում են նորաշին վիթխարի գործընթացները: Դնեպրի անազին ջրերը զանափոխվում են պատնեշի հարձրույթից, անհավատարի ուժով խփվում հիմքի ժայռերին և փոխադրեց աղմուկով առաջ շարժվում: Ժամերով կարելի չէ կանգնել զմայլելի գեղեցիկ պատկերով: Դնեպրը գեղեցիկ է, վորովհետև արդեն շարժում է Վոլգայի Միության սոցիալիստական շինարարության հզոր լծակը—աշխարհի ամենամեծ հիդրոէլեկտրական տնակները:

Դնեպրոգետի պատնեշը

Մեր կուսակցությունը արդեն ուղարկում է Դնեպրի կայարանի բանվորներին Վոլգայի նոր վիթխարի կայարանների շինարարության համար: Դրանից հետո սկսվում է Անդարայի և այլ ելկարողայան ներքին շինարարությունը: Մեր յերկիրը դառնում է երկարական ուժ սոցիալիստական յերկիր:

Վիթխարի պատնեշով շղթայված Դնեպրի մոնոսոցը փոքեւորում ամբողջ աշխարհի աշխատավորությունը:

ԹՎԵՐԸ ԽՈՍՈՒՄ ԵՆ*)

ՄԵԶ ՄՈՏ ՅԵՎ ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՅԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ

Հոկտեմբերի 15-ամյակը ԽՍՀՄ-ի սոցիալիստական շինարարության մեծ հաջողությունների տոնն է:

Համաշխարհային բանվորության սոցիալիստական հայրենիքը ամեն անկյունում ծավալված մեծ շինարարությանը այսօր, անճանաչելի յե դարձել:

15 տարվա մեջ, մանավանդ վերջին տարիներում, յերկրի տեսքը փոխվել է: Հարյուրավոր ու հազարավոր մեծ ու փոքր նորակառույցներ կան այնպիսի վայրերում, ուր առաջ արդյունաբերության դարգացման մասին չէին ել մտածում:

Աշխատավորությունը, բանվոր դասակարգը կոմունիստական կուսակցության ղեկավարությամբ մեծ նվաճումներ է ձեռք բերել վորոնց հավասարը պատմության մեջ չի տեսնված:

Բայց նման շինարարություն միայն մեր յերկրումն է: Կապիտալիստական յերկրներում հակառակ պատկերն է: Մեր յերկրում կառուցում կա, նրանց մոտ քայքայում:

Մրամասին են խոսում այս հոգվածի թվերը: Այս անգամ վերցրած թվերը վերաբերվում են Ժողովրդական տնտեսության գլխավոր հարցերին:

ԿԱՊԻՏԱԼ ՆԵՐԴՐՈՒՄ

Աշխատավորությունը դարեր շարունակ հարստություններ է ստեղծել, վորոնք իրենց ստեղծման նույն որում ու դարում չեն ծախսվել, այլ մնացել են հաջորդ սերունդներին: Սերունդները շարունակել են այդ հարստություններն ավելացնել:

Տիրող անաշխատ դասակարգերը (կալվածատեր, բուրժուազիա և նրանց պաշտպան ձրիակերները) ապրել ու զվարճացել են այդ հարստությունները վատնելով, ներկայումս կապիտալիստական հասարակարգը դադարել է նոր հարստություններ ստեղծել և բուրժուազիան ապրում է, գլխավորապես նախապես ստեղծած հարստությունների հաշվին: Բայց և այնպես, աշխարհի յերեսին աշխատավորության ստեղծած անազին հարստություններ կան: Վորպեսզի մարդկությունը դարգանա՝ պետք է նոր հարստություններ ստեղծել և վոչ թե ապրել անցյալից մնացածի հաշվին: Պետք է զարգացնել տեխնի-

*) Այս թվերի մշակումը կապակցել «Ուսման Հարվածային» Ա 1, 2, 3 յեղած թվերի հետ:

Թվերը վերցրած են կենտրոնական մամուլից:

կան, լայնացնել ու նոր տեխնիկայով զինել արդյունաբերությունը ու գյուղատնտեսությունը, բարձրացնել կուլտուրան:

Մրա համար պետք է ունեցած միջոցների զգալի մասը գործադրել այնպես, վոր ժողովրդական տնտեսությունը զարգանա և նոր մնայուն հարստություններ ստեղծվեն:

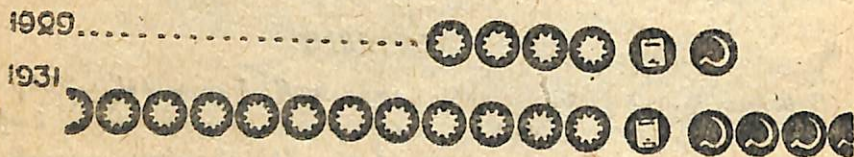
Սա կոչվում է կապիտալ ներդրում:

Վորքան շատ հարստություններ գործադրվեն այդ նպատակով, վորքան շատ կապիտալ ներդրվի ժողովրդական տնտեսության մեջ, այնքան կենդանանա և ապրելու համար անհրաժեշտ սննդամթերք, շորեր, կոշիկ, զանազան ու բազմատեսակ իրեր ու առարկաներ պատրաստվել:

Վերջին տարիների ընթացքում, ճգնաժամի խորանալու հետևանքով, կապիտալիստական յերկրներում կապիտալ ներդրում համարյա չի արվում՝ նոր գործարաններ, ելեկտրակայաններ, յերկաթուղի, շոգենամակեր, տներ, զպրոցներ չեն շինվում: Այլ է խորհրդային սոցիալիստական յերկրում, ուր, ինչպես գիտեք, հսկա շինարարություն կա:

Ուսումնասիրեցե՛ք այս 2 դիագրամները

ԿԱՊԻՏԱԼ ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ ԽՍՀՄ-ՈՒՄ

Ամեն մի նշանը = 1 միլիարդ ռուբլու

Ատամնավոր նշանները վերաբերվում են արդյունաբերության, տրանսպորտի և առեկտրի կապիտալ ներդրման, զիրքը՝ կուլտուրայի և մանգաղը՝ գյուղատնտեսության:

ԿԱՊԻՏԱԼ ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ ՀՅՈՒՍ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՅՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՄ

Ամեն մի նշանը = 1 միլիարդ ռուբլու

Թվերը պատկերացնում են մեր արագ զարգացումն և կապիտալիստական յերկրների հետադիմելը:

ՄԵՏԱՀԱՁՈՒԼԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Միայն այն յերկրները զարգացած ու առաջավոր կարելի յե համարել, ուր կա զարգացած և աճող մետաղաձուլական արդյունաբերություն: Հենց մեր ներդրումների զգալի մասը մետաղաձուլական արդյունաբերության զարգացման վրա յե ծախսվում: Յերկրի ինտարդյունաբերության զարգացման պահանջները և յերկրի պաշտպանությունն ուժեղացողուստրացումն ապահովելու և յերկրի արտադրելու համար նեկու համար պետք է մեծադ: Իսկ մետաղ արտադրելու համար պետք է ունենալ մարտենի, կոկսի վառարաններ, զոմենյան հնոցձուլարաններ, վորոնց կառուցման հարցում մենք զգալի հաջողություններ ունենք:

Միւշե այժմ գործարկման մեջ են մտել և կառուցվում են՝

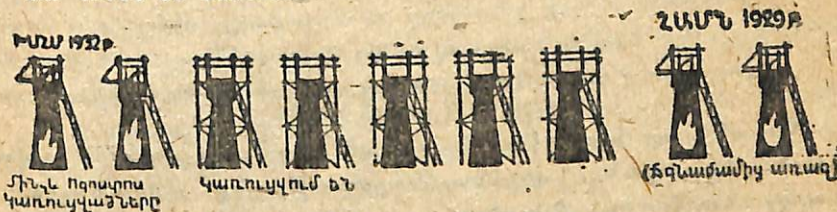
	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ. ոգոստոս	կառուցման մեջ են
1. Կոկսի վառարաններ	105	409	338	1,785
2. Դոմենյան հնոց-ձուլարաններ . . .	6	4	9	20
3. Մարտենի հնոցներ	10	13	7	52

ՀԱՄ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

	1929 թ.	1931 թ.
1. Կառուցվել են կոկսի վառարաններ .	546	138
2. Վերակառուցվել են դոմենյան հնոց-վառարաններ	8	3
3. Կառուցվել են մարտենյան հնոց-վառարանները	42	1

Ի՞նչ են ասում այս դիագրամները:

ՆՈՐ ԴՈՍԵՆՅԱՆ ՎԱՌԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՈՒՄԸ ԽՍՀՄ-ՈՒՄ 8ԵՎ ՀԱՄՆ-ՈՒՄ

Ամեն մի նշանը = 4 նոր շինած դոմենների

Ելեկտրոֆիկացիայի զարգացման համար խոշոր նշանակություն ունի ջրի ուժը: ԽՍՀՄ-ն իր ջրի ուժի պահեստով աբխազիում առաջինն է: Բայց այդ ուժի պահեստի միայն մեկ տոկոսն է ոգտագործվում առայժմ:

Մեր յերկրում ելեկտրոնեներգիայի մշակումը տարեց տարի մեծանում է: Այդ են ասում թվերը:

Ելեկտրոուժ ստացվել է՝

1913 թ.	1,945	միլիոն	կիլովատտ	ժամ
1925 թ.	2,925	»	»	»
1926 թ.	3,507	»	»	»
1927 թ.	4,179	»	»	»
1928 թ.	5,003	»	»	»
1929 թ.	6,386	»	»	»
1930 թ.	8,231	»	»	»
1931 թ.	11,000	»	»	»
1932 թ. (պլանով)	17,000	»	»	»

Կազմեցեք այս թվերի դիագրամը:

Միայն նոր կառուցված Դինպրոդեդ տարեկան տալու յե 2 միլիարդ 800 միլիոն կիլովատ ժամ, վորը ցարական Ռուսաստանի ամբողջ ելեկտրոուժից 1 և կես անգամ ավելի յե:

Դեռևս 1926 թվին, ելեկտրոնեներգիայի արտադրությամբ ԽՍՀՄ 11-րդ տեղն էր բռնում պետությունների մեջ: Միայն Նյու-Յորկ քաղաքը 2 անգամ ավելի ելեկտրոնեներգիա յեր սպառում, քան վողջ Միությունը: Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները 25 անգամ ավելի ելեկտրոնեներգիա էյին արտադրում, քան ԽՍՀՄ-ում: Այժմ արդեն այդպես չե:

Խորհրդային Միությունը բռնում է 3-րդ տեղը, հետ է մնում ՀԱՄՆ-ից, Դեմանիայից, և Ֆրանսիային հավասար է կանգնած: Միացյալ Նահանգներն արդեն վոջ թե 25, այլ միայն 6 անգամ մեզանից ավելի ելեկտրոնեներգիա յեն արտադրում:

Իրագործվում է Լենինի ավանդը՝ ամբողջ յերկիրը ելեկտրոֆիկացիայի յե յենթարկվում:

Աթաթանգ: Ուսուցչի ղեկավարությամբ դասարանում, ողակավարի հետ պիտենրական ողակում մշակեցեք մեր սոցիալիստական վերելքի և կապիտալիզմի անկման այս թվերը: Կազմեցեք սքեմաներ և դիագրամներ:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

(Պատմական ակնարկ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԴԱՇՆԱԿՆԵՐԻ ՈՐՈՎ

Հոկտեմբերյան մեծ հեղափոխության արիքները Հայաստանի սահմաններին հասան միայն 12 տարի առաջ: Հայաստանի բանվորներին և աշխատավորներին հաջողվեց խել իշխանությունը դաշնակներից միայն 3 տարի հետո այն որից, յերբ արդեն Ռուսաստանում հաստատված էր խորհուրդների իշխանությունը:

Ռդովելով հեղափոխական Ռուսաստանի հեռավորությունից, բանվորական շարժման թուլությունից (բացի Բագուն), հակահեղափոխական կուսակցությունները հայտարարեցին Անդրկովկասի «անկախություն» հեղափոխական Ռուսաստանից, հիմնեցին Անդրկովկասի «հանրապետություն»:

Միայն Բագվի հեղափոխական պրոլետարիատը, բողևիկների ղեկավարությամբ, ամուր պահպանեց խորհուրդների դրոշը իր ձեռքում: Բագվի խորհրդային իշխանությունը հնարավոր յեղավ տապալել միայն տաճկական և անգլիական սվինների ոժանդակությամբ և մենշևիկների, դաշնակների և եսերների զգվելի դավաճանությամբ:

Սակայն Անդրկովկասյան հանրապետությունը շատ կարճ յայնք ունեցավ: Հայկական, վրացական և թյուրքական (ազրեջանական) բուրժուազիան չկարողացան մի «հանրապետական» առաստաղի տակ ապրել, ամեն մեկը նրանցից հայտարարեց «իր» յերկիրը «անկախ հանրապետություն»: Այսպիսով ստեղծվեցին անդրկովկասյան յերեք բուրժուական «հանրապետություններ», վորոնցից մեկն էր դաշնակների «անկախ Հայաստանը»:

Առանձին «հանրապետություններին» ստեղծումով չվերացան տգիդախյան թշնամությունները, չմեղմացան հայկական, վրացական և ազրեջանական բուրժուազիայի միջև յեղած հակասությունները, այլ ազրեջանական բուրժուազիայի միջև յեղած հակասությունները, Անդրհայկառաին, առեւությունն ու թշնամանքը ավելի սրվեց: Անդրկովկասը դարձավ ազգամիջյամ կոիվեհի բաթեաբեմ:

Յուրաքանչյուր «հանրապետություն» ցանկանում էր «իր» յերկրի սահմաններն ընդարձակել ի հաշիվ հարևան յերկրի: Յուրաքանչյուր «հանրապետություն» թալանի, բնաջնջումների, ներքին կոիվ յերի միջոցով ցանկանում էր «մաքրել» «իր» յերկիրը ոտաբներից: Ազգային առեւությունը ծայր աստիճանի յեր հասել: Դաշնակներն իրենց կարճ տիրապետության ընթացքում յերկու անգամ պատերազմեցին Տաճկաստանի հետ (և յերկու անգամն էլ պարտվեցին), մի ան-

զամ փրատանի հետ և մի քանի անգամ Աղբրեջանի հետ: Բացի այդ արտաքին պատերազմներից, դաշնակներն իրենց խմբերով և մասնակցներով թալանում և բնաջնջում էին Հայաստանի թուրքական և ռուսական գյուղերը, կոտորելով հազարավոր խաղաղ բնակչություն: Այս բոլոր ավերումները, պատերազմները՝ կատարվում էին անպիտանների, ֆրանսիացիների և ամերիկացիների ղրդումով և նրանց հավանություններով: Փաստորեն Անդրկովկասի տերն ու տիրականը ֆրանսիական և անգլիական իմպերիալիստներն էին: Նրանք աչք ունեյին Բագրի նավթի վրա: Նրանց համար Անդրկովկասի ժողովրդների թշնամությունը շատ ձեռնտու չէր իրենց տիրապետությունն ամրապնդելու համար:

Հասկանալի չէ, վոր Հայաստանի բանվորների և աշխատավոր գյուղացիների զրուծությունն այսպիսի պայմաններում բողբոջվին անտանելի յեր: Անվերջ կռիվները զրկում էին յերկերն աշխատող ձեռնակում: Գյուղացին սուղացել էր վար ու ցանքսի մասին: Քաղաքներում և գյուղերում թափվել էին տասնյակ հազարավոր գաղթականներ: Հայաստանը դարձել էր վորքերի, քաղցի, սովի, վարակիչ հիվանդությունների յերկիր: Միայն մի խումբ արտոնյալ պաշտոնյաները, սպեկուլյանտները, խմբապետներն ու՝ մաուզերիստները ժողովրդին անխնա թալանելով, իրենց համար բարեկեցիկ և փարթալ կյանք էին ստեղծել:

Ժողովրդական վողջ տնտեսությունը, թե արդյունաբերությունը և թե գյուղատնտեսությունը ծայր աստիճան քայքայվեցին, այնպես վոր նույն իսկ դժվար է թվական տվյալներով ցույց տալ այդ քայքայման չափը, քանի վոր մի շարք ասպարհներում քայքայումը կատարվել էր հիմնահատակ: Դաշնակների տիրապետության որով վոչ մի շինարարություն չկատարվեց Հայաստանում:

ՄԱՅԻՍԱՆ ԱՊՍԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆ

Բնական է, վոր Հայաստանի բանվորներն ու աշխատավոր գյուղացիներն այսպիսի զրուծություն յերկար տանել չէին կարող: Դաշնակների իշխանությունն ատելի չէր բոլոր աշխատավորների համար: Բոլորը մտածում էին մի յելք գտնել՝ ազատվելու այդ ատելի իշխանությունից:

Յեղը միայն մեկն էր՝ ապստամբել մաուզերիստական կուսակցության դեմ և հաստատել բանվորների ու գյուղացիների խորհրդային իշխանություն, ձեռք մեկնել հեղափոխական Ռուսաստանին և ընդհանուր ֆրոնտ կազմել իմպերիալիզմի դեմ: Այսպիսի յելք էին ցույց տալիս բանվորներին և գյուղացիներին Հայաստանի դեռ այն ժամանակ:

նակ սակավաթիվ բուլշեիկները: Հասկանալի չէ, վոր Հայաստանի բուլշեիկները կատարի հալածանքի էյին յենթարկվում դաշնակցական կառավարության կողմից: Նրանց բանտարկում, աքսորում, գնդակահարում էին: Սակայն հալածանքի միջոցով հեղափոխության առաջնաունելի կարելի: Բուլշեիկների ագիտացիան ժողովրդի սրտիցն էր բղխում: Յերկիրը գնում էր արագ քայլերով դեպի պրոլետարական հեղափոխություն:

Հայաստանի բանվորների և գյուղացիների առաջին մեծ ապստամբությունը բռնկվեց 1920 թվի մայիս ամսին: Ապստամբեցին Ալեքսանդրապոլի (ներկայիս Լենինականի) բանվորները և մայիսի 10-ին իշխանությունն իրենց ձեռքը վերցրին: Բանակը միացավ ապստամբներին: Ապստամբությունը տարածվեց Կարսում, Սարիղամիշում, Նոր-Բայազետում, Դաղարում, Իզմիրում և այլն: Յերևանի աշխատավորությունը մայիսի 1-ի իր հսկա ցույցերով ցույց տվեց իր պատրաստակամությունը դաշնակների իշխանությունը տապալելու համար: Դաշնակները սկզբում կորցրին իրենց զուլսը, սակայն նկատելով, վոր ապստամբությունը ղեկավարելու, գլխավորելու և հաղթական վախճանի հասցնելու համար դեռ թույլ է յերկրում կոմունիստական կուսակցությունը, սիրտ առան հավաքելով մաուզերիստական խմբերին, Դենիկինյան սպաներին և գեներալներին, կուլակներին և սպեկուլյանտներին, նրանց հաջողվեց ժամանակավորապես արյան մեջ խեղդել բանվորա-գյուղացիական ապստամբությունը: Բանտերը լցվեցին ապստամբների լավագույն ղեկավարներով, նրանցից շատերը զոհ գնացին սպիտակ տերրորին և մաուզերիստական վրեժխորություն: Մայիսյան ապստամբությունը պարտվեց այն պատճառով, վոր չկար ապստամբությունը ղեկավարող մի ընդհանուր կենտրոն, դեռ թույլ էին պրոլետարիատի կուսակցության-կոմունիստների կազմակերպությունները տեղերում: Իսկ ընդհանուր ճշմարտություն է, վոր առանց պրոլետարիատի կուսակցության ամբակուռ ղեկավարության, պրոլետարական հեղափոխությունը հաղթանակել չի կարող:

ՆՈՅԵՄԲԵՐՅԱՆ ՇԵՂԱՓՈՒՈՒԹՅՈՒՆ

Սակայն մայիսյան ապստամբության պարտությունը չփրկեց դաշնակներին վերջնական կործանումից: Դաշնակներն սկսեցին ել ավելի ստատկացնել իրենց տերրորը: Համախմբելով իրենց շուրջը յերկրի բոլոր հակահեղափոխական տարրերին, դաշնակներն սկսեցին նոր պատերազմ տաճիկների դեմ: Ժողովրդական մասսաների թշվառությունը ծայր աստիճանի հասավ, տաճիկական բանակներն սկսեցին առաջ շարվել դեպի յերկրի ներքին գավառները: Դաշնակցական բանակը, վորով վոչ թե ուղղակի գիտության և տեխնիկայի հիմունքներով կազ

33

ՊԻՍՄ. ՀԱՐԿԱԾԱՅԻՆ № 4-5

Ընդհանուր առմամբ 1922-ից մինչև 1924 թվականները յեղաշարժումների համար դաշնականներից ստացած ծանր վերքերի բուժման տարիները, 1924-ից մինչև 1927 թվականը բարդագնահատյալ տարիներ, իսկ 1928-ից, խորհրդային Միության առաջին հնգամյակի առաջին տարուց, խորհրդային Հայաստանը մտավ իր զարգացման նոր փուլ, մեծ, յերբ սկսեց վողջ ժողովրդական տնտեսության սոցիալիստական վերակառուցումը:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՎԵՐԵԼՔԸ

Ի հարկի անողուտ է նույնիսկ վորև է համեմատությունն ան ժողովրդական տնտեսության 1919 թվի (դաշնականների տիրապետության որոք) ընդհանուր վիճակի և ներկայի միջև: Բավական է նշել վոր միայն 1931 թվի ժողովրդական տնտեսության արտադրանքը տարեկան աճը (79 միլիոն ուլերի) հավասար է 1919 թվի վողջ ժողովրդական տնտեսության ամբողջ արտադրանքին:

Հայաստանը հաճախեց աննշան արդյունաբերական ձեռնարկներ և ունեցել ցարական իշխանության տիրապետության օրերին Դաշնականների որոք այդ չնչին արդյունաբերությունն էլ քայքայվում ու կրճատվում է: Այսպես, որինակ, Հայաստանի արդյունաբերության ամբողջ արտադրանքը 1913 թվին կազմում էր վողջ ժողովրդական տնտեսության արտադրանքի 21 տոկոսը, իսկ 1919 թվին՝ 8 տոկոս:

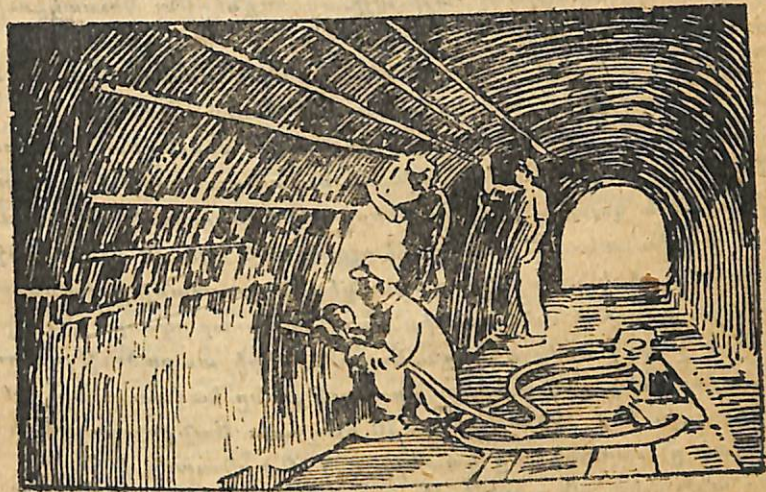
Ուրիշ պատկեր է ստանում արդյունաբերությունը խորհրդային իշխանության ժամանակ: 1928—29 թվին արդյունաբերության ընդհանուր արտադրանքն արդեն հասնում է 26 տոկոսի, իսկ 1931 թվին՝ 42 տոկոսի: Այսպիսով արդյունաբերության տեսակարար կշիռը հսկայական քանակությամբ աճում է տարեցտարի: Հայաստանը զուտ գյուղատնտեսական յերկրից դառնում է արդյունաբերական-գյուղատնտեսական յերկիր:

Խնդրադրացման այդ հաջողությունները հնարավոր են դարձնում այն պատճառով, վոր մեծ գումարներ են մտցված արդյունաբերության մեջ և մեծ քանակությամբ նոր արդյունաբերական ձեռնարկներ են կառուցված: Այսպես, որինակ, կառուցված են խորհրդային իշխանության օրով տեքստիլ մեծ գործարան (Լենինականում), կարբիտի, ձեթ-ոճառի, բամբակի գտման, մեքենայական, բազալտի կոնսերվի և մի շարք այլ գործարանները Յերևանում: Եւստի վաճառք վում է Դավալույի ցեմենտի մեծ գործարանը, Դարաքիլիսայի քիմիական կոմբինատը և այլն:

Հայաստանի լեռնային արդյունաբերությունը (հանքերի շահագործումը) մեծ ծավալ է ընդունել հատկապես խորհրդային իշխանության օրով: Ալյահիլերգու ու Լափանի պղնձահանքերը վերակա-

ռուցված են և աշխատում են մեծ թափով: Արթիկի թանկարժեք շինարարական քարի՝ սուֆի և Անիի չեչաքարի (պեմզայի) արդյունահանումը սկսվել է խորհրդային իշխանության օրով և մեծ չափերի յի հասել: Այդ արդյունաբերության մեջ աշխատում են տասնյակ հազարավոր բանվորներ: Հայաստանի վողջ արդյունաբերությունը, ըստ հնգամյա պլանի, պետք է տար 363 միլիոն ուլերու արտադրանք: Այդ պլանը արդեն կատարվում է գրեթե 4 տարում:

Առանձնապես հսկա յեն խորհրդային Հայաստանի նվաճումները յերկրի էլեկտրոֆիկացիայի և անմշակ դաշտերի վողջման ապարիզում: խորհրդային իշխանության օրով կառուցվել են 2 հիդրոէլեկտրակայաններ Յերևանում, 1 Լենինականում, ավարտված է Զորագետի մեծ հիդրոկայանը, կառուցվում է Քանաքեռի ավելի խոշոր հիդրոկայանը: Չենք խոսում մի շարք այլ հիդրոկայանների մասին, վորոնք

Զորագետի տունի կառուցման մի պատկեր

կառուցված են Հայաստանի դանազան շրջաններում: Ցարերի և դաշնականների օրով Հայաստանը չի ունեցել և վոչ մի հիդրոկայան: Հիդրոկայանների ուժը 1931 թվին կազմում էր 19486 կիլովատ, 1928—29 թվի 9702 կիլովատի փոխարեն:

Յերկրորդ հնգամյակի սկզբից—1933 թվից, սկսվում է Սևանի հիդրոկայանների կառուցումը: Ընդամենը 10 հիդրոկայաններ են կառուցվելու: Զանգուզետի վրա, վորոնք ողորդործելու յեն Սևան լճի ջրերը: Այդ հիդրոկայանների ընդհանուր ուժը հավասար է լինելու 500000 կիլովատի: Սևանի սիստեմի հիդրոկայանների կառուցումը Դնեպրոգետի ծավալի գործ է և պահանջում է 2—300 միլիոն ուլերու ծախս: Նրանց կառուցումը վոչ միայն Ո. Հայաստանի, այլ նաև

Անդրկովկասի և փոքր Խորհրդային Միության փառավոր նվաճումներից մեկն է լինելու:

Հայաստանի անմշակ և խոպան հողերի վուռոգման ասպարիզում նույնպես մեծ աշխատանք է տարել Խորհրդային իշխանությունը: 1925 թվին Հայաստանի ջրվող հողերի տարածությունն էր 87 հազար հեկտար, իսկ 1932 թվին՝ 144600 հեկտար: Ավարտված է Փոքր Սարգարառտի, Կարճևանի, Եջմիածնի, Շիրակի և այլն ջրանցքների կառուցումը: Ավարտվում են նույնպես Դոնի հսկա տարածություն վուռոգման աշխատանքները և, Սևանի սիստեմի հիդրոկայանների կառուցման հետ, կլուծվի նաև Մեծ Սարգարառտի ընդարձակ տարածությունները ջրելու խնդիրը:

Ընկ. Լենինը դեռ իր ժամանակին պատվիրել էր Հայաստանի Անդրկովկասի կոմունիստներին մեծ ուշադրություն դարձնել յերկրի վուռոգման և ելեկտրոֆիկացիայի աշխատանքներին: Կուսակցությունը կատարում է մեծ ուսուցչի պատվերները:

Գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման ասպարիզում Խորհրդային Հայաստանը հետ չի մնում Խորհրդային Միության ընդհանուր թափից: Այս ասպարիզում նույնպես նվաճումներն անվիճելի յեն: Հայաստանի չքավոր և միջակ գյուղացիների 36 տոկոսը համախմբված է կոլտնտեսությունների մեջ: Հայաստանում գոյություն ունի 67 խորտնտեսություններ: Հայաստանի գյուղն ունի մինչև 300 տրակտորներ, իսկ առաջիկա զարնանից Հայաստանի շրջանների կեսից ավելին պետք է ունենան իրենց մեքենա-տրակտորային կայանները: Մեծ չափով աճել է նույնպես ցանքսերի տարածությունը: 1930 թվին Հայաստանի ցանքսերի տարածությունը հավասար էր 343 հազար հեկտարի, իսկ 1932 թվին՝ 430 հազարի: Ցանքսադաշտերի տարածության ընդարձակումը կատարվել է մեծ մասամբ ի հաշիվ թանկարժեք տեխնիկական բույսերի՝ բամբակի, ծխախոտի և այլն: Այսպես, բամբակի ցանքսի տարածությունը 2 անգամից ավելի յե աճել 1933 թվի համեմատությամբ: Ներկայումս Հայաստանի Խորհրդային իշխանությունը վճռական միջոցներ է ձեռք առնում ցանքսի վորակը բարելավելու և բերքատվությունը բարձրացնելու ուղղությամբ:

Կուլտուրական շինարարության ուղղությամբ Հայաստանի բանվորներն ու գյուղացիները նույնպես մեծ նվաճումներ են ձեռք բերել: 1931—1932 ուսումնական տարվանից Հայաստանում կիրառված է ընդհանուր պարտադիր ուսումը: Բացվել են բազմաթիվ մանկապարտեզներ, դպրոցներ, տեխնիկումներ և այլն: Հայաստանում գոյություն ունեն 11 բարձրագույն ուսումնական հիմնարկներ (ինստիտուտներ), բազմաթիվ գրադարաններ, պետական թանգարան, թատրոններ, հանրային մատենադարան և այլն և այլն: Սոցիալիզմ կառուցող բանվորներն

ու գյուղացիներն ու նրանց զավակները մեծ թափով լծված են ուսման գործին, տեխնիկային տիրապետելու գործին:

Խորհրդային Հայաստանի տնտեսական կուլտուրական վերելքն ու զարգացումն արդյունք է լենինյան կուսակցության ազգային ճիշտ քաղաքականության: Անցյալներում լինելով արդյունաբերությունից զրեթե զուրկ և հետամնաց մանր գյուղացիական յերկիր, Հայաստանը Խորհրդային իշխանության որոք հսկայական ոժանդակությամբ ստացավ ԽՍՀՄ-ից՝ սոցիալիստական արդյունաբերություն ստեղծելու և գյուղատնտեսությունը վերակառուցելու համար:

Ի հարկե Խորհրդային Հայաստանի տնտեսական-կուլտուրական շինարարության պատկերը մենք լրիվ չտվինք: Մեծ են այդ նվաճումները բոլոր բնագավառներում: Սակայն այսքանն էլ բավական է, վորպեսզի հասկանալի լինի, վոր Հայաստանն արագ տեմպերով կերպարանափոխվում է և դառնում է Խորհրդային Միության ծաղկած հանրապետություններից մեկը: Նախկին հետամնաց ցարական դադուրի աշխատավորությունն այսոր ձեռք ձեռքի տված անդրկովկասյան մյուս հանրապետությունների և ամբողջ Խորհրդային Միության բանվորներին ու կոլտնտեսականներին, կոմունիստական կուսակցության ղեկավարությամբ, կառուցում է սոցիալիզմի փառավոր շինքը:

ԱՇԽԱՏԱՆՔ

1. Քաբտեղի վրա գտեք Խ. Հայաստանը, վորոշեք նրա սահմանները, գտեք գետերն ու լճերը, բարձրավանդակն ու դաշտավայրը:
2. Ցույց տվեք այն վայրերն, ուր զարգանում է Հայաստանի արդյունաբերությունը:
3. Հոգվածի թվերից կազմեք դեպքամներ:
4. Ուսուցիչների զեկավարությամբ դպրոցում կազմակերպեցեք նոյեմբերի 29-ի տոնը:

ԽՍՀՄ-Ն ԱՇԽԱՏԱՎՈՐ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ
ՅԵՂԲԱՅՐԱԿՍՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆ Ե

(12-րդ հարելիցի առթիվ)

Հպարտ սլարդել ես զրոշը կարմիր,
Մասիսից բարձր, արևից ել վառ.
Յերկիր իմ հերոս, պայքարի՛ր յերկիր,
Դեռ յերեկ տանջված, տեսնել ու խափար:

Ու արևելքի, հարավի շեմքին
Հաղթականորեն զարկել ես վրան.
Նայում ես նրանց, ժպիտը գեմքիդ,
Վողջունում նրանց սրտով հուրհրան:

Ու մրրկաթափ զայրուլթով հիշում
Տարիները սև, տարիներն անցած,
Նրանց, վոր բերրի հողդ եյին մաշում,
Նրանց, վոր արդեն չկա վերադարձ:

Նրանց, յերեկվա լկտի հյուրերին,
Այն հերոսներին արյան ու սրի.
Տվել ես նրանց մահու հողմերին,
Յերկիր իմ հերոս, յերկիր իմ արի:

Հորդում են հիմա յերակները քո,
Թով գոտիներով դաշտերդ ցանցում.
Դո հին լեռներում ամեն յերեկո
Իլիշի լամպն ե պայծառ առկայծում:

Հպարտ զարկել ես գուլ կարմիր վրան.
Մասիսից բարձր, արևից ել վառ.
Յե՛վ հաղթաբազուկ, սրտով հուր-հրան
Կռվում ես անհաղթ դալիքի համար:

ԿԵՑՑԵ՛ ԶԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՅՆԱՅՄԱՆ
12-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ:

Սեվանի լիճը գտնվում է Խորհրդային Հայաստանում: Նա ծովի մակերեսից բարձր է 2 հազար մետր: Նրա յերկարությունը 75 կիլոմետր է, իսկ լայնությունը՝ 45 կիլոմետր: Լիճը բաղկացած է յերկու մասից: Մեծ ավազանը ծանծաղ է, մոտ 50 մետր խորությունը, իսկ փոքր ավազանը՝ համարյա յերկու անգամ խորն է:

Շրջապատի լեռներից լիճն են թափվում 27 վտակներ, իսկ լճից դուրս է գալիս մի գետակ: Դա արագահոս Հրազդանն (Զանգին) է: Հազարավոր տարիներ Սեվանի ջրերն անողուտ ծփացել են անազխ լիարդ 200 խորանարդ մետր ջուր:

Սեվանից բավական ներքե՛վ, ալիքավոր Հրազդանի հոսանքով ձգված են Հայաստանի անջրդի տարածությունները, վորոնք կռվում են Դոնի և Մեծ Սարգարաբատի հարթությունը, ընդամենը 130 հազար հեկտար տարածություն:

Սեվանի լիճն երկարական ուժ ստանալու մեծ աղբյուր է: Արդեն մշակվել է Սեվանի ջրերից Հրազդան գետի վրա մի շարք հիդրոէլեկտրակայաններ կառուցելու պլանը: Յերկրորդ հնգամյակում ավարտվելու Սեվանի հիդրոէլեկտրակայաններից մի քանիսի կառուցումը: Սեվանի հիդրոէլեկտրակայանները տեղ են գրավելու Խորհրդային Միության վիթխարի ճանաչողականների առաջին շարքերում: Նրանք ունենալու յեն 480 հազար ձիու ուժ և տարեկան տալու յեն 2 միլիարդ 500 միլիոն կիլո՝ հազար ձիու ուժ և ավազանի տալու յեն 2 միլիարդ 500 միլիոն կիլո՝ հազար ձիու ուժ: Իսկ Հրազդանի յերկարությունը կառուցվելու յեն իննը հիդրոէլեկտրակայաններ: Այդ տոնների միջով, Հրազդանի յերկարությունը ձգվող հիդրոէլեկտրակայանների շարքերով հետզհետե կսկսեն իջնել Սեվանի դարձվոր ջրերը: 65 տարի հետո Սեվանի մեծ ավազանը, վորը ավելի ծանծաղ է, բոլորովին կչորանա: Այդ տարածության վրա հարավոր կլինի աճեցնել արմեքավոր սեխնիկական բույսեր: Բայց լճի փոքր ավազանը դարձյալ կունենա 50 մետր խորություն:

Տոննելով հոսող ջրով կսկսեն աշխատել յենը հիդրոէլեկտրակայաններ: Առաջին հիդրոէլեկտրակայանի ջուրը հերթով կանցնի մնացած բոլոր հիդրոէլեկտրակայանների տուրբինները և կալիլացնի նորանոր միլիոնավոր կիլո՝ լովատ ժամերի երկարական ուժ:

Մտադրություն կա Անդրկովկասի յերեք հանրապետությունների՝ Ադրբեջանի, Վրաստանի և Հայաստանի բոլոր հիդրոէլեկտրակայանները միացնել վորպես հզոր երկտրական մի փունջ: Այդ փնջի կարգավորման ղեկավար դերը կատարելու յեն Սեվանի սխառմի հիդրոէլեկտրակայանները:

Սեփանից դուրս յեկող ջրերը բացի ելեկտրական ուժ տալուց, վռնոգելու յեն Հայաստանի Ղուերը ու Սարգարաբատի 130 հազար հեկտար տարածութիւնները, այնուհետեւ այդ ջրերի ահագին պահեստները վռնոգելու յեն Հայաստանի և Նախիջվանի ինքնավար հանրապետութիւնների դաշտերը:

Սեփանի ոգտագործման խնդիրն ուսումնասիրելու համար Հայաստան ելին յեկել իտալացի ինժեներները, վորոնց գլխավորն էր Ոմեդիոն: Նա հետեւյալն ասաց Սեփանի լճի ոգտագործման մասին.

— Խորհրդային կարգերը տեխնիկայի համար բաց են անում այնպիսի հնարավորութիւններ, վորոնց մասին չեն կարող յերազել արեւմտյան ինժեներները: Ձեր յերկրի ինժեներները, վորոնք հնարավորութիւն ունեն այդպիսի համարձակութեամբ և այդպիսի չափով աշխատանք տանելու, կարող են համարվել աշխարհի ամենայն ջանքիկ մարդիկը:

Սեփանի աշխատանքների պլանը ներկայումս ավարտված է յեւ սկսվելու յեն կառուցման աշխատանքները:

«Սեփանի խնդիրն յերկրորդ հնգամյակի ամենահետաքրքիր աշխատանքներից մեկն է: Ահագին լիճը հազարավայակների ընթացքում անողուտ խփել է ժայռոտ ափերին, գոլորշիացնելով իր յերկնագույն թափանցիկ ջուրը: Բուշեվիկները կարողացան իրացնել անողուտ ընկած հարստութիւնների ամենալիքով ոգտագործման պլանը: Սեփանի ջրի յուրաքանչյուր կաթիլը պետք է առավելապես ոգտագործել մեր սոցիալիստական տնտեսութեան աճման համար» — գրում է «Պրավդա» թերթը:

Խորհրդային Հայաստանի պրոլետարիատը Խորհրդային Միութեան պրոլետարիատի աջակցութեամբ մեծ յեռանդով կկատարի յերկրորդ հնգամյակի վիթխարի պլաններից մեկը — Սեփանի հիդրոէլեկտրական կառուցումը, տանելով սոցիալիզմի փոռավոր հաղթանակը Հայաստանում և Անդրկովկասում:

ՄՐՐԿԻ ՅԵՎ ՆՐԱ ՀԱՂԹԱՆԱԿԻ ՅԵՐԳԸ

Քառասուն տարի սրանից առաջ ցարական կառավարութիւնն ամուր շղթայակապել էր Ռուսաստանը: Սովը յիվ աղքատութիւնը խեղդում էլին գյուղն ու քաղաքը:

Վոստիկանական մտրակի տակ արցունք և արյուն էր թափում աշխատավոր Ռուսաստանը:

Բայց արդեն յերկրը խուլ ալեկոծվում էր, մոտենում իր 1905 թվի հեղափոխութեան մըրիկը:

Պոռթկում էլին դործադուլներ և անցնում էլին մի գործարանից մյուսը: Բռնկվում էլին գյուղացիական բազմաթիվ ապստամբութիւններ: Անլիզալ ու գաղտնի յեր աշխատում բոլշեվիկյան կուսակցութիւնը: Լենինի ղեկավարութեամբ նա կառուցում և ամրացնում էր իր շարքերը: Վրոտում էր մեծ մըրիկը, մոտենում էր մեծ հեղափոխութիւնը:

Յեւ յերիտասարդ գրողի զգայուն ականջը լսեց մոտեցող հեղափոխութեան դրդունը: Աշխուժ և ուրախ «մըրիկի յերգը» վողջունեց նրան. «Թող ավելի վողջունեց մըրիկը», կանչում է հեղափոխութեան հաղթանակի մարգարեն: Այդ մըրիկը յերգող հեղափոխութեան հաղթանակի լրբեր պրոլետարական գրողն էր՝ Մաքսիմ Գորկին (Ալեքսեյ Մաքսիմովիչ Պեշկով):

ԲՈԼՇԵՎԻԿԻ ԳՐՈՂԻ ՃԱՆԱՊԱՐԶԸ

Գորկու իսկական անունն ու ազգանունն՝ Ալեքսեյ Պեշկով է, Նա ծնվել է 1868 թվականին՝ Նրա հայրը մեռել է՝ ղեռ յերբ նա 5 տարեկան էր:

Փոքրիկ Ալեքսեյի համար սկսվեց դժվարին կյանք: Սկզբում նա տեղավորվեց ծերացած և ժլատ պապիկի մոտ: Պապը հաճախ ծեծում էր Ալյոշին: 5 տարեկան հասակից նրան տվեցին դպրոց: Յարական դպրոցը յուր կարգ ու կանոնով դուր չեկավ Ալյոշային և նա թողեց դպրոցը: Նա սովորում էր ինքնուրույն, ամեն մի ազատ վայրկյան նվիրում էր ընթերցանութեան: Ներկայումս Գորկին աշխարհիս գիտուն և կուլտուրական մարդկանցից մեկն է: Այդ գիտելիքները տվել է նրան գիրքը և կյանքը:

Մեռան Ալեքսեյի մայրը, պապը, տնտեսապես ավելի վատացավ Ալեքսեյի կյանքը: Ինչը տարեկան յերեխային տվեցին կոշիկի խառնուրդ, Այնտեղ տիրում էր խաբէրայութիւնն ու կողոպուտը: Ալեքսեյին ծաղրում էլին այնտեղ:

Յեւ այդպես պտրվեցին թափառական տարիները:

Արևն այսօր կարծես ծուլացել է և դեռ դուրս չի յեկել սարերի հետևից: Զորում՝ գետից բարձրանում է բամբակի պես ծաղկուն, սպիտակ մառախուղ: Կամաց-կամաց զարթնում են շրջակա թավ անտառները: Հազար տեսակ թռչունների ծլվլոցը, ճովողյունը միախառնվելով իրար՝ ստեղծում են մի գեղեցիկ ներդաշնակ յերաժշտություն, մի հրաշալի համերգ, վոր քնքշորեն շոյում է մարդու լսելիքը: Հեռվում ծփծփում, ծափ է տալիս ծովը: Այնտեղից դեպի սարերը փչում է մարմանդ հովը:

Սարալանջերին, բլուրներին վրա, գետի հովտում, ձորերում, անտառից մաքրած բացատներում տնկած կանաչ ծխախոտը աճել, բարձրացել է և շուրջը տարածել մի դուրեկան բուրմունք: Զեփյուռն որորում է ծխախոտի կանաչ ծովերի ալիքները:

Դրանք կոլտնտեսության ծխախոտի արտերն են...

Վարդանի Գեվորգն այսօր շատ վաղ է վեր կացել: Նա իր զանգակով բրիգադի համարյա բոլոր անդամներին բորձրացրել է անկողնից: Բրիգադից պակասում են միայն Յեղեկը և Հարութը: Բոլորը գիտեն, թե ինչու նրանք չկան:

Թեև մյուս արտերում դեռ մնացած բրիգադները չեն յերևում և դեռ արևը չի բարձրացել, բայց Վարդանի Գեվորգի բրիգադն սկսել է ծխախոտի քաղը: Նրանք գիտակցում են, վոր ժամանակը թանկ է և պետք է շտապել: Յեթե ուշացնեն և ժամանակին՝ չհավաքեն՝ ծխախոտը կփչանա և կկորչի իրենց աղաջվա կատարած ամբողջ աշխատանքը:

— Գեվորգ,—ասում է 90 տարեկան Ալեք պապը,—Յեղեկի և Հարութի արածը յերիտասարդի արարք չե: Թեև ծեր եմ, հին մարդ եմ, բայց հարեցողության դեմ եմ և չեմ խմում: Պարել յես ել եմ սիրում, կլոր պարերն ուղղակի վոսկորներս խաղացնում են, բայց վոչ նրանց պես: Աշխատանքի այսօրվա տաք ժամանակ հարբելը չափազանց դատապարտելի չի:

Ալեք պապը չնայած իր պատկառելի հասակին, հարվածային կոլտնտեսական է: Մի շարաթ առաջ նա անասավածների միության անդամ է զրվել:

— Ճիշտ է, պապ, ճիշտ է,—պատասխանում են այս ու այն կողմից աշխատող կոլտնտեսականները,—նրանք թեև ջանել են, բայց կուլակային ազիտացիայի ազդեցության տակ են ընկնում:

Վարդանի Գեվորգը վոչինչ չի պատասխանում, նա մտածում է այն մասին, վոր այդ յերկուսը զցում են բրիգադի հեղինակությունը:

— Վոչինչ, ասում է Թվրակից Սուրենը,—վաղը փրոհում: Իրենց յերեսը կտեսնեն:

իյդ խոսակցությունը կոլտնտեսականներին ալիւի յե յեռանդի բերում: Միախոտի տերևահատը մի նոր թափ է ստանում: Կոլտնտեսականները կուցած յերկու ձեռքով արագ-արագ պոկում են տերևները և իրար վրա դարսած տերևները թողնում են շարքերի մեջ:

Հայկանուշը և Վարսենիկը հավաքում են տերևների փնջերը և վազելով հասնում են կողովներ կրող Կարապետին և Զանիկին:

Կողովները կրում են մեջքով մինչև արտի ծայրը, իսկ այնտեղից կոլտնտեսության սայլերը ծխախոտի տերևներով լցված կողովները տանում են մաքաղը:

Զանիկը կոմյերիտմիության քարտուղարն է: Նա անցյալ օրը կոմյերիտմիության ռայկոմից ստացել է ռայկոմի փոխանցիկ ՊՐՈՂ:

Նա խրախուսում է, ուժ է տալիս տղաներին:

— Ամոթ է տղերք, թափերն ուժեղացնենք, փոխանցիկ ՊՐՈՂ մեր ձեռքից բաց չթողնենք:

Հեռու բլուրների լանջերին տեղ-տեղ սկսում են յերևալ սև-սև շարժվող կետեր: Դրանք կոլտնտեսության մյուս բրիգադների կոլտնտեսականներն են:

Վարդի պես սկսում են վառվել հեռու սարերի ձյունապատ գագաթները: Այդ Կովկասյան լեռնաշղթան է:

Ահա բարձրանում է նաև ուրախ և հուրերան արևը:

Պատկերն իսկույն փոխվում է: Այս անգամ ծովը վոչ թե ծփում պես շողշողալ արծաթագույն ծովը, Այս անգամ ծովը վոչ թե ծփում է, այլ կարծես թե ծիծաղում է և նրա շառաչյունը նմանում է կարեն, կաչուն ծիծաղի: Յերևում է ոճի պես դալարվող սպիտակ խճուղին և կաշուն ծիծաղի: Յերևում է ոճի պես դալարվող կիպարիսները: Սաղինվորների պես շարք-շարք կանգնած մշտադալար կիպարիսները: Սաղինվորներն իրենց հետև յերկար սավերներ են զցում: Ամբողջ լեռնաշխարհը յերկու՝ բաց և մուգ-կանաչ գույն է ստանում:

— Ընկերներ, շուտ արեք,—ասում է բրիգադիր Վարդանի Գեվորգը,—արեմն սկսում է վառել:

Բրիգադիրի ազդանշանն ասում է կոլտնտեսականներին, վոր արեք արևն սկսում է ուժեղ տապետը և շուտ քաղել, վորովհետև, յերբ արևն սկսում է ուժեղ տապետել, ծխախոտի քաղված տերևներն արևի տակ խաշվում են և անպետքանում են շարելու համար...

...Սեանում են քաղողների ձեռքերը, տերևների յուզոտ դեֆիրը պատում է մատները: Դրտիներն սկսում է առատորեն հոսել և հեղհեղ տեղով արանում է քաղը:

Արևի ճառագայթների ազդեցությունից ծխախոտի կանգուն տերևներն սկսում են թուլանալ և կախվել կարծես ջրի պակասությունից:

հից թառամում են: Իսկ քաղված տերեւները միալով արեւի առիկ, իսկապես սկսում են խաշվել:

— Բավական ե քաղածը, —ասում ե վարդանի Գեղորդը: Բոլորը դադարում են քաղելուց ե շտապում են ծխախոտը շարելու մաղղը:

Յերբորդը քրիզադի մարազը շատ մեծ ե ե գտնվում ե ծխախոտի արտերի մեջ, դեպի քաղաք տանող խճուղու մոտ: Մարազը յերկարավուն ե, շինված տախտակից, մի կողմը բոլորովին բաց ե, կարծես մի կողմի պատը հանված ե: Բաց կողմից ձգվում են փայտե ունեւեր, վորոնք իրարից յերեքական մետր հեռու յեն ե մեկ մետրաչափ բարձր են գետնից ե ամբողջված են գետնի մեջ խրված ցցերի վրա: Ռեւնեւրի վրա քաշվում են այսպես կոչված՝ վազոնները, վորոնք իսկապես փայտերից շինված շրջանակներ են: Այդ շրջանակների վրա ամրացվում են թելերը, վորոնց վրա շարված են լինում ծխախոտի տերեւները չորացնելու համար:

Կես ժամով կոլտնտեսականները նստեցին, հենց ախտեղ, մարագում, կոլեկտիվ ճաշի:

Ճաշը վերջացնելուց հետո, կոլտնտեսականները տեղավորվեցին մարագի դանազան ժասերում, հատակին խնամքով դարսված ծխախոտի տերեւների մոտ: Աշխատանքի կոնվեյերը փոխվեց, Հիմա տասից ափելի կոլտնտեսականներ, վորոնց թվում նաե խուլ Հակորը, Արշակի Դանիլը, Ալեք պապը, վերցնում են շամփուրի պես յերկար մախաթները ե սկսում են վարպետորեն առանց մատները ծակելու տերեւները կոթերից ծակելով անցկացնել մախաթների վրա: Կես մետրաչափ աւսեղները մի քանի բալետում արագ լցվում են տերեւներով: Տերեւների անուշ ճրթճրթոցը լսում ե անդամ խուլ Հակորը ե յեռանդի յե աւնում: Հայկանուշը ե վարսենիկն արագ կերպով վերցնում են լցված մախաթները ե յերկու ձեռքի շարժումով տերեւներն անց են կացնում մի քանի մետր յերկարութուն ունեցող թելերի վրա:

— Գալիս ե Յեղեկը, գալիս ե, —նկատում ե մեկը:

Հեռվից չորացած արեւածաղիի պես դլիկիւր գալիս ե Յեղեկը: Յեղեկի գալուստը գրավում ե մի քանիսի ուշադրությունը:

— Յեղեկ, արաղը յանի շատ գոռեց:

— Յեղբայր, ի՞նչ արաղ, ի՞նչ բան, մի քիչ թեթեւեմ)* թոանք, հոգնեցի:

— Վսնց չե, ծաղրում ե վարդանի Գեղորդը:

— Իսկ Հարութը ուր ե, հը՞, —հարցնում ե Ալեք պապը:

— Յես ի՞նչ իմանամ, քո յեղբոր տղան ե, դու կգիտենաս:

*) Սոչու ե Հայկական ռայոնի հայերի մեջ տարածված ժիւ պար:

— Յերեք ել վոչ. սխալվում ես:

— Սիմուլյանտ եք՝ իրար կգիտենաք:

— Դեհ, շուտ, աշխատանքի անցի: Հերիք չե վոր ուշացել ես, դեռ յերկար ու բարակ խոսում ես:

Նորից ճոթճոթում են տերեւները...

Արդեն յերեկո յե:

...Այսօր արեն ինչ վոր ծուլացել ե ե շտապում ե թաղնվել սարերի հետը:

Վոչինչ: Նրանք առանց արեւի յել դուրս կգան գիշերային աշխատանքի:

ՆՈՐ ԹԱՓՈՎ ՊԱՅՔԱՐԵՆԷ ՌԻՍՄԱՆ ՎՈՐԱԿԻ ՀԱՄԱՐ

«Ուսման Հարվածային» № 3-ում մենք ծանոթացրինք ՀԿ(Բ)Կ Կենտկոմի 1931 թվի «Եղպուրների 6-ի վորոշման հետ մեր դպրոցների մասին»:

Այս համարում մենք կծանոթացնենք ձեզ Կենտկոմի յերկրորդ վորոշման հետ՝ Նորից դպրոցի մասին, վ ի կայացել ե այս տարվա դպրոցային 25-ին:

Ի՞նչ վորոշում ե այդ, ի՞նչ ցուցմունքներ ե առիւս մեզ՝ կոմունիստական կուսակցության այդ դեկավար որդանը:

Նա նշում ե, վոր անցյալ տարվա իր սեպտեմբերյան վորոշումից հետո, մեր դպրոցները մեծ աշխատանք են տարել ուսման վորակը բարձրացնելու գործում: Աշակերտներն սկսել են լեզու, մաթեմատիկա, բարձրացնելու գործում: Աշակերտներն սկսել են լեզու, մաթեմատիկա, բարձրացնելու գործում: Աշակերտներն սկսել են լեզու, մաթեմատիկա, բարձրացնելու գործում: Աշակերտներն սկսել են լեզու, մաթեմատիկա, բարձրացնելու գործում:

Բայց դրան զուգընթաց Կենտկոմը գտնում ե, վոր դեռ ուսման գործը հարկավոր չափով լավ չի դրված. դեռ դպրոցը չի վերացրել իր արմատական բեռնությունները. պետք ե, վոր ուսման վորակն ել ափելի արմատական բեռնություններն ել ափելի լավ ե կանոնավոր սուբարձրացվի. պետք ե աշակերտներն ել ափելի լավ ե կանոնավոր սուբարձրացնելու գործում: Աշակերտներն սկսել են լեզու, մաթեմատիկա, բարձրացնելու գործում: Աշակերտներն սկսել են լեզու, մաթեմատիկա, բարձրացնելու գործում:

Ի՞նչ ե պատճառը, վոր մեր դպրոցներում դեռ ուսումը լավ չի դրված:

Կուսակենտկոմն այդ բացատրում է մի քանի պատճառներով: Պատճառներից մեկը նա յե, վոր դպրոցական ծրագրերը, վոր կազմված են յեղել անցյալ տարի, ունեն մի շարք թերություններ: Կենտկոմն առաջարկում է Լուսժողկոմատին ծրագրերի այդ թերությունը վերացնել, ուղղել և մինչև 1933 թվի հունվարի 1-ը ուղղած, վերաձևված ծրագրերը հասցնել դպրոցներին:

Ուսման վորակի դեռ ցածր լինելու յերկրորդ պատճառն այն է, վոր շատ դպրոցներում ուսումնական աշխատանքը լավ ձևվելով, հաջող մեթոդներով չի տարվել: Որինակ՝ մշտական բրիգադներ են կազմված յեղել աշակերտներից, վորոնք ամեն մի աշխատանք անպայման բրիգադով են կատարել: Նպատակահարմար է յեղել այդ ձևվով թե չե, միևնույն է: Կենտկոմը հրահանգում է դպրոցներին և ուսուցիչներին, վոր աշխատանքը լավ մեթոդներով, լավ ձևերով կազմակերպեն, այնպես կազմակերպվեն, վոր աշակերտներից ամեն մեկը կարողանա լրիվ կերպով սոված դիտելիքները յուրացնել, վոր կարողանա և ինքնուրույն աշխատանքի վարժվել և կոլեկտիվ աշխատանքի: Ուսուցիչը պետք է դանադան մեթոդներ ոգտագործի և վոչ թե միայն մեկ մեթոդով աշխատի: Որինակ՝ նայած թե ինչ առարկայից է դասը, կամ թե ինչ նյութ է մշակվում, կարող է կազմակերպել զբույժ, կամ թե եքսկուրսիա, փորձեր անել, քարտեզի վրա կամ նկարի վրա բացատրել: Բրիգադներն ել մշտական լինել չեն կարող, յեթե դասի նյութը հարմար է մշակել կոլեկտիվ կերպով, կարող են կազմակերպել բրիգադներ, վորոնք աշխատանքը վերջացնելուց հետո՝ նորից ցրվում են:

ԲԱՐՁՐԱՑՆԵՆՔ ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

Ուսման վորակի վերջնական լավացման համար յերրորդ միջոցն է կարգապահության բարձրացումը:

Կուսակենտկոմը նշել է, վոր մեր դպրոցներից շատերում կարգապահությունը շատ թույլ է. մի քանի դպրոցներում ել վոչ մի կարգապահություն չկա:

Ինչ պիտի անենք, վոր դպրոցում ուժեղանա կարգապահությունը:

Ամեն մեկս պետք է իր աշխատանքներին վերաբերվի գիտակից կերպով: Դասի ժամանակ պետք է լուրջ կերպով աշխատել, կատարել այն, ինչ վոր հանձնարարում է ուսուցիչը: Դասից ուշանալը, աղմուկը, անտեղի գոլերս ու ներս գնալը, վիճելն ու ընկերոջ հետ կովելը շատ խանգարում են աշխատանքին, թուլացնում ուսման վորակը: Ամեն մեկ աշակերտ պետք է ուսուցչի կամ դպրոցի վարչի կարգադրությունները ժամանակին ճշտությամբ կատարի և լավ վորակ տա: Տան համար տված աշխատանքներն ել պետք է լավ կատարել:

Դասերից դուրս, դասամիջոցներին, դպրոցում, փողոցում թե տանը՝ պետք է կազմակերպված պահենք մեզ, վորպես Լենինի պատգամների լավ կատարողներ: Դասի ժամանակ՝ լուրջ պարապենք. խաղի ժամանակ՝ խաղանք: Անկարգություն, կռիվ, քաշքշոց, նստաբանների և այլ կարասիքի կամ թե դասական պիտույքների փչացնելը կենտկոմը համարում է միանգամայն դատապարտելի:

Ամեն մի աշակերտ, ինչպես և դպրոցի աշկույր, պահումները, պիտի կազմակերպությունները պետք է իրենց ընկերների մեջ դաստիարակչական աշխատանք տանեն և ոգնեն այդ գործում ուսուցչին ու դավարին:

Պետք է ծնողներին ել զբաղել այդ աշխատանքին: Կուսակենտկոմը հրահանգում է դաստիարակչական և կազմակերպչական աշխատանքներով կարգապահությունն ամրացնել դպրոցում:

Բայց դրա հետ նաև նշում է, վոր դպրոցից կարող են հեռացվել այնպիսի աշակերտներ, վորոնք շարունակ խախտում են դպրոցական կարգապահությունը, չեն յենթարկվում վարչին և ուսուցչի կարգադրություններին, վերավորում են ուսուցչին, փչացնում են դպրոցի դրություններին, վերավորում են ուսուցչին, փչացնում են դպրոցի դրությունը: Այդպիսիները մինչև յերեք տարով կարող են դպրոցից հեռացվել:

Կազմակերպված կերպով տանենք մեր աշխատանքները: Ամրացնենք կարգապահությունը դպրոցում: Բարձրացնենք ուսման վորակը:

Այդ բոլորը կատարելու համար ծավալենք սոցմրցումն ու հարվածայնությունը:

Կատարենք Կուսակենտկոմի վորոշումները:

ԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Խմբի ընդհանուր ժողովում (դասից դուրս, ազատ ժամին) ուսուցչի ղեկավարությամբ մշակեցեք կենտկոմի այդ վորոշումները և սոցմրցման պայմանադրեր կազմեցեք, մի ուրիշ խմբի հետ մրցելու՝ այդ վորոշումները կատարելու համար:

2. Կարգացեք ձեր ծնողներին այս հոգվածն ու նրանց քաշեք դպրոցական աշխատանքներին:

3. Ամեն մեկ աշակերտ թող կազմի իր հարվածային պարտաժողովները՝ աշխատանքներին գիտակից վերաբերվելու և դպրոցական կարգապահությունը ամրացնելու համար:

ՃԱԳԱՐԻ ՄԱՍԻՆ

Դասակարգային թշնամին,
Ինչպես քամին,
Մտնում է բացված ձեղքերից,

Այսոր ել բամբասում է ճաղաքից:

— «Ճաղարի միսը հոտած է,
Մորթին անպետք է, փթած է,
Պահելը դժվար է, ասում են,
Ոձն ու առնետը վնասում են,
Թեյեվ բաղմանում է արագ,
Բայց հաճախ
Ընկնում է համաճարակ...
Վերջապես... մեզ չի սազում,
Վորովհետև մեծ խնամք է ուզում...»

Այս գանդատը առասպել է:

Այդքանի ել դժվար չե պահելը:
Իհարկե խաղ չե,
Վոչ մի բան ել ծիծաղ չե,
Ամեն ինչ խնամք է պահանջում:

Ճաղարը—
Դառ է,
Ոգտակար կենդանի չե, այնքան—
Միսը համեղ է, դուրեկան,
Բուրդը՝ անգին,
Մորթին թանկագին,
Տալիս է ամուր կաշի—
Կարմիր կոշիկ ու մաշի...

Ճաղարը սպասում է մեզ
Սրտակեզ,
Վոր տանք
Խնամք,
Աշխատանք,
Վոր հետո յեւ ոգուտ ստանանք...

Կուլակը յեվ նրա ազենար
Ամեն մի նորություն ատում են:
Ով հասկացող է, գրագետ է,
Ճաղար բաղմանելուց բացի,
Պետք է անխնա հարվածի
Աջ-սպարտունիստական թերազնահատումը:

Հեռվից պաղ նայելը
Մեզ անվայել է,
Սպասելը՝
Հանցանք է բացարձակ,
Բոլշևիկի պես լինենք համարձակ:

Մոտենանք ու սեփական ձեռով
Ճաղարին շոխնք սիրով,
Շահենք,
Պահենք,
Բաղմանենք յեռանդուն սրտով,
Վոր շուտով
Մեր կյանքում,
Ցերկրորդ հնգամյակում
Նրա արժեքավոր մորթին,
Միսն ել իր հերթին,
(Վոր անհրաժեշտ է մեզ ամեն օր),
Իրենց տեղը բռնեն պատվավոր:

ԴՊՐՈՑՈՒՄ ՓՈՔՐԻԿ ՃԱԳԱՐԱՆՈՑ ՊԵՏՔ Ե ԿԱԶՄԵԼ,
ՃԱԳԱՐԸ ՍԱԿԱՎԱՊԵՏ Ե, ԽՆԱՄՔԸ ՀԵՏԱՔՐՔԻՐ,
ՄԻՍՆ ԵՆ ՆԱԽԱՃԱՇԻ ՍԵՂԱՆԻՆ ՎԱՅԵԼ

ՄԱՍՆԱԿՑԵՔ ՊԻՈՆԵՐԱԿԱՆ ՎԱՅՏԵՐԻ ՅԵՎ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՄ. ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆԸ

Ուսման վորակը բարձրացնելու, սխտեմատիկ դիտութիւններ ձեռք բերելու, լավ պիտներ ու առաջադեմ աշակերտ լինելու լավագույն միջոցներից մեկը սոցիալիստական մրցումն ու հարվածախուժութիւնն է:

Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան 15-ամյակը տոնելու ձևերից մեկը դիտութիւններ ձեռք բերելու և զիտակցական կարգապահութիւն ստեղծելու համար պայքար մղելն է:

Ահա հենց սրա համար պիտներ կազմակերպութեան կենտրոնական բյուրոն, կոմյերիտմիութեան կենտկոմի համանութեամբ հայտարարել և վաշտերի և դպրոցների համամիութենական մրցակցութիւն:

Ռոստովի ընկ. Ս. Շտեռմյանի ամփոփ տասնամյակի 3—4 խմբերի լավագույն կարվածային պիտները: 1. Արաշյան Յեղիսարի, 2. Սոգոմոնյան Համաս, 3. Նոր-Արեվյան Կարապետ:

Ամեն մի պիտներական վաշտ և դպրոց այդ սոցիալիստական մրցմանը պետք է մասնակցի, ձգտի առաջին շարքերումը լինել և սահմանաձ պարգևներին արժանի դառնալ:

Մանկական կազմակերպութեան կենտրոնական բյուրոն (ՎԵԴԿՕ) առաջարկում է, վոր «դպրոցի ներսում խուժը խմբի հետ մրցի, պիտներական ողակը ողակի հետ և ողակի մեջ ամեն աշակերտ ինքը կանկրեա պարտավորութիւններ վերցնի իր վրա»... Յերկրամասի ներսում ռայոնները պիտի մրցին ռայոնների հետ և խ. Մ. մեջ մարզերը յերկրամասին ու հանրապետութիւններն իրար հետ:

Կենտրոնական բյուրոն առաջարկում է մրցումը հետևյալ կետերի շուրջ կատարել:

1. «Պայքարել դիտելիքներ ձեռք բերելու, ուսումնական աշխատանքը դպրոցում կազմակերպելու համար: Այդ նպատակով պետք է, վոր ամեն մի աշակերտ իմանա կուսակցութեան կենտկոմի այդ տարվա ռզոստոսի 25-ի վորոշման մասին, պետք է նոր ծրագրները լրիվ իրագործել, կանոնավորել թույլերին ոգնելու դործը, վերացնել բացակայութիւնն և ուշացումները, ուսուցումը արտագրական աշխատանքի հետ կապել, արհեստանոցներ և աշխատանքի սենյակներ կազմակերպել, կազմակերպել աշակերտների ինքնուրույն աշխատանք»:

2. «Պայքարել դիտակցական կարգապահութեան, դպրոցական ուժի մի ամրապնդման համար, — կատարել ներդպրոցական կարգ ու կանոնը, կանոնավորել աշակերտական ինքնավարութեան և պիտներ կազմակերպութեան դաստիարակչական աշխատանքը: Լրիվ ռզոստործել դասաժամը, պահպանել դպրոցի և վաշտի ունեցվածքը»:

3. «Յերեսխանների հանգստի և առողջացման գործի կազմակերպում: Լրիվ կատարել կոմյերիտմիութեան կենտկոմի, լուսավորութեան և առողջապահութեան ժողկոմիսարիատների վորոշումները յերեսխանների ծանրաբեռնումները պակասեցնելու և կարգավորելու մասին»:

4. «Պայքարել պիտներական աշխատանքը լավագույն կերպով կազմակերպելու, յերեսխանների մեջ պիտներների առաջատար դերն իրապես ապահովելու համար»:

Կենտրոնական բյուրոն առաջարկում է սխտեմատիկ կերպով մրցման հաշվառք և ստուգում կատարել և հաջող փորձերը թերթերի միջոցով բոլոր վաշտերի ու դպրոցների սեփականութիւն դարձնել: Կենտրոնական առաջարկում է ուսումնական տարվա ամեն քառորդի վերջում հաշվառքի հանրագումար անել և սահմանում է համամիութենական մրցանակներ:

1. Մանկ. կոմունիստական կազմակերպութեան յերկրային, մարզային և հանրապետական բյուրոնների համար հին բոլշեիկների ընկեղային և հանրապետական բյուրոնների համար հին տեխնիկական բոլշեյան փոխանցիկ դրոշ և 3 նվեր — մարզային մանկ. տեխնիկական դրաշխանի, ֆիզկուլտ կայանի կահավորանք, մարզային մանկական դրաշխան: Ռայոնական կազմակերպութիւնների համար սահմանվում են հետևյալ մրցանակները: Ա. «Մանկեկների բարեկամ» ընկերութեան հետևյալ մրցանակները: Բ. ռայոնական մանկական տեխնիկական կայանի, Գ. փոխանցիկ դրոշ, Բ. ռայոնական մանկական տեխնիկական կայանի, Դ. ռայոնական ախմբի և Ե. ռայոնական ֆիզկուլտ-հրապարակի կահավորանք:

Վաշտերի և դպրոցների համար սահմանվում է վեց մրցանակ. յերկու ֆիզկուլտ սենյակների կահավորանք, 2 եքսկուրսիա դեպի նորակառույցներ, շարժական կինո և վաշտի համար պիտներական զգեստների լրիվ կոմպլեկտ:

Պիոներներ, պայքարեցեք հին բուլնիկների դեռ չստանալու համար:

Վորպես որինակ, բերում ենք համաժողովենական մրցման նախաձեռնողներից Մենժինսկու անվան դործարանի 7 ամյակի պիոների և աշակերտների պարտավորագիրը:

1. Պայքարել դասի 45 բուլեն լրիվ ոգտադործելու համար:

2. Տարվա սկզբից թույլերի հետ պարապելու խմբակներ կազմակերպել և ուժեղ աշակերտներին կցել թույլերին՝ նրանց ոգնելու համար:

3. Ուսումնական աշխատանքի ժամանակ դիմադրելու թյուն չստեղծել. կատարել ամեն մի աշակերտի դիտություն և առաջադիմություն անհատական ստուգում:

4. Պահպանել դպրոցական կանաչությանը ու ուսումնական ձեռնարկներն ու գործիքները:

5. Պայքարել գիտակից կարգապահության համար և կարգ ու կանոնի խախտման դեմ:

6. Աշխատանք ծավալել անկազմակերպ յերեսաներին պիոներ կազմակերպություն քաշելու համար:

7. Կնքել անհատական և խմբակային սոցմրցման պայմանագրեր:

8. Կազմակերպել խմբակներ և այլն:

Հյուսիսային Կովկասի վոյ մի հայկ. 1 աստիճանի և 7 ամյա դպրոց համաժողովենական այս օրցակցությունից դուրս չպիտի մնա: Յեթե ձեր դպրոցում այդ մրցման աշխատանքները դեռ չեն սկսվել, յեզեք առաջատար, կազմակերպեցեք ձեր խումբն ու պիոներական ուղակները քաշեք մանուկների ակտիվությունը բարձրացնող այս մրցման գործին:

Աշխատանքների ընթացքի դժվարությունների ու հաջողությունների մասին գրեք «Ուսման Հարվածային»-ին:

ՀՈՒՏՈՎ ՎԵՐՋԱՆՈՒՄ Ե 1932—33 ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ
ՏԱՐՎԱ 1-ԻՆ ԿԻՍՍՄՅԱԿԸ ՀԱՇՎԻ ԱՌԵՔ ՈՒՍՄԱՆ
ՀԱՋՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՒ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՊԱՐ-
ԳԵՎԱՏՐԵՑԵՔ ՈՒՍՄԱՆ ԼԱՎԱԳՈՒՅՆ
ՀԱՐՎԱԾԱՅԻՆՆԵՐԻՆ

ՍՊԵԿՈՒԼՅԱՆՑ ՄԻՄՈՆԸ

Ուրիշ ե այսորվա սպեկուլյանտը.
Նա՝ վոչ հաստափոր և վոչ ել գեր:
Լավ չնայեք չեք ճանաչի,
Փոխվել ե նրա պատկերը:

Լուսաստղի հետ յեղնում ե լուսաբացին,
Կտրում ե սայլերի ճամբաները,
Վոր նրան ծախի դյուղացին
Քաղաք տարվող մթերքները:

Հետո յեղ ցիցի պես սուս ու փուս,
Կուզեկուզ,
Քիչ քիչ
Իր դործն ե տեսնում կողոպտիչ.
Մեկին յերեք ե առնում—
Գնողներին թալանում:

Ամեն տեղ սպեկուլյանտը
Չի մնում նույնը.
Տեղի համեմատ, ինչպես քամելոնը,
Փոխում ե գույնը:

Կրծքաբաց, ինչպես բանվորը,
Կոխողային շուկա յե մտնում,
Հոտոտում ե... վորտեղ հարկավոր ե,
Այնտեղ ել հերթի յե կանգնում:

Հերթի մեջ ամպի պես գողգողում ե,
Ցույց տալով իրեն բանվոր,
Յերբեմն ել մի քանիսին փափսում ե.
— «Սարսափելի յեն գներն այսոր»:

Յեթե կարգապահ միլիցիոները
Բռնում ե դիզված ապրանքները,
Նա փաստաթղթեր ե հանում,
Վոր ինքը «բանվոր» ե գործարանում.
— «Գործարանի համար եմ գնել,
Ընկեր միլիցիոներ»:

Այնքան ճարպիկ ե, արթուն
Յեվ գայլի պես ազա՜ն անկյտում.
Վոչ մի տեղ չի նստում.
Ինչպես չվող թռչուն,
Անտեղ ե թռչում,
Վորտեղ գտնում ե իր համար
Մի անկյուն տաքուկ, հարմար:

Բայց ամեն մի անկյուն
Գրավում են խելույն
Կոռպերատիվն ու կոլխոզը ձուլված,
Միասնական ճակատ կազմած՝
Կայծակի թափով
Գրոհ են տալիս խմբով...

Յեվ պարզ տեսնում ե նա,
Վոր ինքն ել չի մնա,
Քաշ ե տալիս իր որերը վերջին,
Ինչպես մահամերձ հիվանդ,
Վորպես վերջին սպեկուլիանտ:

ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ ՌԱՅՈՆԸ

Որը շոգ ել: Արեվի կիզիչ ճառագայթների տակ պապակվում և տապակվում եր հողը: Դոնի կանաչավուն մարգերից ու խիտ, վայրի յեղեգնուտներից դեպի հյուսիս լայնածավալ ու սեփհող դաշտում ու տափաստաններում մոլախոտերը սփռվել եյին գրկախառն: Դաշտերի ամալուծյան մեջ յերբեմն հայտնվում եյին զինված-ձիավոր կազակների խմբերը, վորոնք դեպի Դոն եյին դիմում ու անհետանում կորագլուխ բլուրների յետեվը:

Ու անցան ուրի, տարիներ, դարեր:

Դանդաղահոս Դոնի աջ ափին, Ազովի ծովից վոչ շատ հեռու, ձկնորսական շենքերը լայնացան—մեծացան:

Դոնյան խոպան տափաստաններում աշխատավոր նստակյաց կազակները բազմացան—յերկիրը բնակեցվում եր. հետզհետե, մեկը մյուսի յետեվից ծնվում ու մեծանում եյին Դոն-Ազովյան քաղաքները՝ Տազանրոզ, Ազով, Նովոչերկասկ, Նոր-Նախիջևան և Ռոստով:

Հողը հուզվում եր—նրա դարավոր քուներ—հանգիստը սկսել եր խանգարել հյուսիսից յեկած ուս աշխատավոր մուժիկը:

Թագավորը դաժան եր: Թագուհին փառասեր—փողասեր: Դոնի դաշտերի հողը դեռ շատ եր, հերկողը քիչ: Իսկ թագուհին չեր քնում—ցորեն պետք եր, դեղին վոսկի ցորեն. վոր Յեկատերբուրգ ծախի ուրիշ յերկրներին: Դոնը մոտ եր, Ազովն արժան ճամբա: Մարդիկ պետք են հողի, գործի, արհեստի ու փողի. իսկ վոչ շատ հեռու, ծիծաղախիտ սե կանաչավուն Ղրիմում կային մարդիկ թե գործի և թե հողի ու փողի: Յեկատերբինա Ձ-րը կաշառեց, սիրաշահեց փողի մարդկանց—իսկ փողի ու «հոգու» մարդիկ խրատ ու խելք տվին հողի ու արհեստի մարդկանց գաղթել, գնալ թագուհու յերկիրը:

... Ու յեկան: Հոգնատանջ, կիսամեռ: Դոնի ափում ու ափերից ել Հյուսիս գյուղեր հիմնեցին 1779 թվին: Չալթր. Թոպաի, Մեծ Սալա, Փոքր Սալա, Նիսվիթայ, Ս. Խաչ և Նոր Նախիջևան քաղաք: Թագուհին ուրախ եր:

Հողը տնքաց, մարդը տնքաց, հողը մարդու խոփից, մարդը՝ թագուհու շղթայից:

Ու ելի անցան տարիներ: Մոլախոտերի տեղ, դաշտերը ցորենի հասկերով վոսկեգոծվեցին:

Թագավորի մի քանի սերունդներ անցան: Յեցերն ու հարստահարիչները շատացան, ուրիշի բրտինք ծծեցին... ծծեցին մինչև վոր կարգերը փոխվեցին,—խորհրդները հիմնվեցին:

Ու խորհրդների կամքով, հողի և գործի մարդկանց ջանքով, լեւինյան պատգամի կարգով—1926 թվին ծնվեց Դոնի աջ ափին, ազմկահույզ—գործարանաշեն Ռոստովին շատ մոտիկ՝ Մյասնիկյան առյուծը:

ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ ՌԱՅՈՆԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հյուսիսային Կովկասում ապրող շատ մանր ազգեր, վորոնք թագավորական իշխանաւթյան շրջանում հալածվում, ճնշվում և շահագործվում եյին՝ շնորհիվ խորհրդային իշխանության սկսեցին տնտեսապես ու կուլտուրապես առաջ գնալ:

Այն մանր ազգերը, վորոնք միահավաք ապրում են մեր յերկրում, կազմում են իրենց առանձին մարզերն ու առյուծները:

Հյուսիսային Կովկասում կան մի շարք ազգային փոքրամասնությունների առյուծներ, ինչպես որինակ՝ Հայկական, Ուկրաինական, Հունական, Կալմիկների, Թաթարական, Դերմանական և այլն:

վելյան սահմանով՝ Թուզլույ գետը, Այս գետերի ջրերը ոգտադործվում են միայն բանջարանոցների համար: Փետերը ձմռան սառչում են 4—4 և կես ամիս:

Ռայոնի կլիման ցամաքային է: Ջերմության բարձր աստիճանն ամռանն հասնում է մինչև +36-ի, իսկ նվազագույն սահմանը ձմռան՝ 25—30-ի: Ռայոնում փչում են հյուսիս-արեվելյան չոր քամիներ:

Ռայոնը հարուստ է իր բուսական և կենդանական աշխարհով: Անտառներ-թփուտներ բոլորովին չկան: Վայրի կենդանիներից յեյիվում են աղվես, նապաստակ, վոլնի և այլն: Ռայոնում կան նաև պոչատկան մկներ (սուսլիկներ), վորոնք մեծ վնաս են հասցնում գարնանացանին և առհասարակ գյուղատնտեսության: Վերջին տարիներում ուժեղ պայքար է տարվում դրանց դեմ: Թռչուններից առյուծի դաշտերում յերկվում են՝ ճնճղուկ, կաչաղակ, ծիծեռնակ, սարյակ, սեվ աղավնի և այլն: Վորսորդությունը Ռայոնում առանձնապես զարգացած է: Կա վորսորդների Ռայոնական միություն, բաղկացած 20—25 հոգուց:

Մլասնիկյան Ռայոնի ազգաբնակչության ճիմնակամ գբազմունք գյուղացեանությունն է, վորով յեվ գբազմած է բնակչության 96 տոկոսը: Առանձնապես զարգացած է հացահատիկային կուլտուրաների մշակումը: Շատ լավ վորակի յե ցորենը, վորը և հանդիսանում է արտահանման ապրանք և սերմացու: Բացի հացահատիկային կուլտուրաներից, յուղատու բույսերից մշակվում է արեվածադիկը:

Վերջին տարիներում Ռայոնում զարգանում է բանջարանոցային կուլտուրաների մշակումը և ցանովի խոտերի տարածությունը: Ռայոնը ընդգրկում է մեծ քաղաքային, ներկայումս ընդունում է կարևոր անասնաբուժական բեմում:

Ռայոնի հողերի ընդհանուր տարածության (67376 հեկտար) 87,7 տոկոսը վարելահող է, 4,7 տոկոս արոտավայրեր:

Ռայոնի վարելահողերի 96 տոկոսը այս տարի գտնվում է սոցսեկտորի ոգտադործման շրջանակում:

Շնորհիվ տնտեսությունների կոլեկտիվացման, տարեց տարի ընդարձակվում է ցանքատարածությունն. այսպես, որինտկ.

1926 թ. ցանվել է	37,257	հեկտար
1927 թ. »	45,113	»
1928 թ. »	40,986	»
1929 թ. »	41,027	»
1930 թ. »	37,075	»
1931 թ. »	35,561	»
1932 թ. »	42,525	»

Ինչպես ցույց են տալիս վերե բերված թվերը, ցանքատարածությունն աճում է, 1930-1931 թվերի բացառությամբ, յերը կոլեկտիվացման առաջին շրջանի սխալների հետևանքով ցանքատարածության թափն ընկնում է:

1932 թիվը կրկին ցույց է տալիս, վոր ամրապնդված կոլտնտեսությունները լայնացնում են իրենց ցանքերը: Այժմ գլխավոր ուղարկությունը դարձվում է բերքատվության բարձրացման վրա:

Անասնապահությունը Ռայոնում, ինչպես ասինք, գերակշիռ դեր է խաղում և հիմնականում զարգանալու յե կաթնատնտեսության ուղղությամբ: Ներկայումս Ռայոնն ունի մի խորհրդային անասնաբույուն, կաթնատնտ. թեքումով, վորն ունի 15 հազար հեկտար հող, 85 գլուխ կով և 110 վոշխար: Բացի դրանից, 1931 թվից Ռայոնում կադմակերպվել են կաթնա-ապրանքային ֆերմաներ (ԿԱՖ), վորոնց թիվը ներկայումս 13 է. դրանք ունեն 1440 կով, կա նաև վոշխարների 15 ԿԱՖ, 1880 գլուխ վոշխարով: Բացի այս ԿԱՖ-երից, Ռայոնի կոլտնտեսությունները, կոլտնտեսականներն ու անհատականները պահում են կաթնատու կովեր: Ռայոնում զարգանում է կաթնատնտեսությունը:

Ներկայումս Ռայոնի 5 գյուղերում կա 12 գյուղատնտեսական արտի, մեկ խորհ. տնտեսություն և մեկ կոմունա. վերջինս հիմնվել է 1922 թվին և իր սկզբնական շրջանում չափազանց աղքատիկ է յեղել: Կոմունան ներկայումս կազմված է 98 ընտանիքից, մոտ 400 հոգի անդամով և իր կազմակերպությամբ ու տնտեսավարությամբ որինակելի յե ամբողջ յերկրամասում:

Ռայոնի 12 կոլտնտեսություններին, խորհ. տնտեսության ու կոմունային սպասարկում է ՄՏԿ-ն, վորը հիմնված է 1930 թվին և ներկայումս ունի 55 տրակտոր:

Ռայոնի արդյունաբերությունը. Մյասնիկյան Ռայոնը վորպես հիմնականում գյուղատնտեսական Ռայոն՝ նշանակալից արդյունագործություն չունի:

Ռայոնում բնական հարստություն համարվում է քարը, ավազն ու կիրը:

Կա աղյուսի գործարան (Չալթր), յիրիկու ելեկտրոջրաղաց (Թոպաի Մ. Սալա), մեկ ցանցագործական արհեստանոց ու յեղեգի գործարան:

Ընդհանրապես Ռայոնի արդյունագործությունը և հարստությունը՝ դա շինանյութերն են: Բանվորների թիվն ամբողջ Ռայոնում 1000-ից անցնում է:

Փող. յուսավորության ասպարեզում Ռայոնը հակառակն նվաճումներ ունի 1930 թվից կիրառվում է տարրական ընդպարտուսը:

Հետեվյալ աղյուսակը ցույց է տալիս դպրոց. ցանցի լայնացման պատկերը:

Ուսումնական տարին	Դպրոցների թիվը	Ուսուցիչ	Աշակերտ	Ուսուցիչ-աճման տուկոսը	Ի տաս. ընդգրկ. տոկոսը
1926—27	9	50	2714	100	57
1927—28	10	64	2869	128	62
1928—29	12	76	2912	152	65
1929—30	13	79	2878	168	68
1930—31	14	85	3418	170	90
1931—32	16	110	3627	222	100
1932—33	16	115	3700	230	100

Այս թվերը պերճախոս ապացույց են այն բանի, վոր դպրոցի ցանցը լայնացել, ուսուցչական կազմը կրկնապատկվել և աշակերտները թիվն ավելացել են։ Այդ այն ժամանակ, յերբ ուսյոնի ազգաբնակչության ընդհանուր թիվն իջնում է, վորը յերեւում է հետեւյալ աղույակից։

1926—25043	1930—25914
1927—25696	1931—24262
1928—26596	1932—22894
1929—26958	

Այսպես ուրեմն, չնայած բնակչության բացարձակ թվի անկման, վորն էլ գեպ պետք է վերագրել ուսյոնի տնտեսական վերականգնման, արտադնացության, կուլակության տնտեսական լիկվիդացիային և, վերջապես ուսյոնի քաղաքամերձ լինելուն։ Սեւմաշ, Չենցովի և այլնգործարաններում աշխատում են հարյուրավոր մշտնիկյանցիներ։ չնայած դրան՝ աշակերտների թիվն աճում է։

1931 թ. ուսյոնում կազմակերպվել է տպարան և լույս է տեսնում յետորյա «Կոմունար» թերթ։

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

Ցարական իշխանության ժամանակ յերկու խզուկ հիվանդանոց և 4—5 մասնավոր բժիշկ ունեցող գյուղերն այսօր ունեն 2 գյուղական և մեկ ուսյոնական (1930 թ. գործող) շքեղ յերկկորպուս հիվանդանոցներ՝ 55 մահճակալներով։

Բժշկա-սանիտարական կազմը 40-ից անցնում է Գյուղերում կան գեղատներ, սանկայաններ և կոնսուլտացիա։

Մշտնիկյան ուսյոնը թեվակոխել է իր դոյության 7-ը տարին հսկայական նվաճումներով, նվաճումներ, վորոնք հետեւյալն են լեւինյան ազգային քաղաքականության կիրառման։

ՇՈՂԵՇԱՐԺ ՏՈՒՐԲԻՆՆԵՐ

Ներկայումս ամենատարածված շոգեշարժ մեքենաներից մեկը շոգեշարժ տուրբինն է։ Շոգեշարժ տուրբինները հետզհետեւ ասպարեզից դուրս են մղում միտցավոր շոգեշարժերին և իրենք նրանց տեղը բռնում արդյունաբերության մեջ և հաղորդակցության գործում։ Վերջին ժամանակներս մեծ շոգեշարժերի մեջ փոխանակ միտցավոր շոգեշարժերի, սկսել են գործածել շոգեշարժ տուրբիններ։ Գերմանիայում և Շվեյցիայում նույնիսկ շինում են շոգետուրբիններով աշխատող շոգեկառքեր։

Շոգեշարժ տուրբինների այդպիսի հաջողությունը շատ բնական է։ Նախ շոգեշարժ տուրբինները մոտ յերկու անգամ ավելի ձեռնատու յեն, քան շոգեմեքենաները, վորովհետեւ նրանց մեջ ավելի քիչ գոլորշի յե ծախսվում, քան շոգեմեքենաների մեջ։ Հետո շոգեշարժ տուրբիններն ավելի թեթեւ են, քիչ տեղ են բռնում և նրանց հոգատարությունն ավելի պարզ է Բացի այդ, շոգեշարժ տուրբինները շատ ավելի արագ են շարժվում, դրա համար էլ նրանք արժեքավոր են մանավանդ այն դեպքում, յերբ անհրաժեշտ է մեծ արագության պատողական շարժում ստանալ, որինակ, մեծ գինամոմեքենաներ (գեներատորներ) շարժելու, վորոնք պատրաստում են ելեկտրական հոսանք։ Միայն շնորհիվ շոգեշարժ տուրբինների, հնարավոր յեղավ ստանալ հեծանագին ելեկտրական հոսանք։

Մեզ մոտ ԽՍՀՄ-ի մեջ շոգեշարժ տուրբինների միջոցով աշխատում են Շատուրի, Կաշիրի և այլ ելեկտրակայաններ։

ԲՐԱՆԿԻ ԱՆԻՎԸ

Մեզանից մոտ 300 տարի առաջ մի իտալացի գիտնական Ծիովանի Բրանկ անունով, շինեց մի գործիք, վորն աշխատում էր շոգու միջոցով։

Այդ գործիքը շատ պարզ կազմութիւն ունի: Նա կազմված էր մի թիակավոր անվից և մի փակ անոթից, վորից դուրս եր գալիս մի խողովակ: Փակ անոթի մեջ բրանկը լցնում եր ջուր և անոթը ներքևից տաքացնում: Յերբ ջուրը յիս եր գալիս, խողովակից սկսում եր դուրս գալ գոլորշին, վորի դիմաց ամրացրած եր շարժուն անիվը: Գոլորշին խփելով անվի թիակներին, պտտեցնում եր նրան: Բրանկը իր կաթսային վայելուչ տեսք տալու համար շինել եր նրան մարդու իրանի ձևով, Բրանկի գործիքն ամենապարզ շոգեշարժ տուրբինի մոդելն է:

ԼԱՎԱԼԻ ՏՈՒՐԲԻՆԸ

Բրանկի անիվը, ինչպես տեսանք, մի գործիք — խաղալիք է, վորը համարյա վոշնչով չի տարբերվում չրանվից: Բայց Բրանկն իւայդ գործիքով տվեց գոլորշու միջոցով անմիջապես անիվը պտտեցնելու գաղափարը, վորը նրանից 250 տարի հետո փառավոր կերպով կիրառեց կյանքում շվեդացի ինժեներ Լավալը: Լավալը կառուցեց մի մեքենա — շոգեշարժ տուրբին, վորը մի քանի տասնյակ ձիու ուժ ունի: Լավալի տուրբինը կազմված է աշխատող գլանի վրա ամրացված յեղրներին թիյեր ունեցող անվից վորի թիյերը դանաղանվում են Բրանկի անվի թիյերից նրանով, վոր առանձին ձևով են թեքված. կաթսայում առաջացած գոլորշին առանձին խողովակներով ուղղվում են դեպի թիյերը և պտտեցնում անիվը: Բրանկի խողովակը, վորից դուրս է գալիս գոլորշին, ուղիղ ձև ունի, իսկ Լավալի խողովակները կոնաձև են, լայնանում են դեպի անիվը. դա նրա համար է արված, վոր կաթսայի միջի գոլորշու ճնշումը ինչքան էլ մեծ չլինի, յեթե խողովակները ուղիղ են, գոլորշին դուրս է գալիս քուլաներով, իսկ յեթե խողովակները կոնաձև են (ինչպես Լավալին) գոլորշին մեծ ճնշման ժամանակ դուրս է գալիս հավասար շիթերով: Իսկ այդ ձևով դուրս յեկող գոլորշու ուժը լինում է շատ ավելի ուժեղ, վորը հաղորդելով թիակներին, անիվը պտտեցնում է շատ արագ 10000—30000 պտույտ մի վարկյանում:

ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ ԼԱՎԱԼԻ ՏՈՒՐԲԻՆԻ ԱՄԵՆԱՊԱՐԶ ՍՈՂԵԼԸ

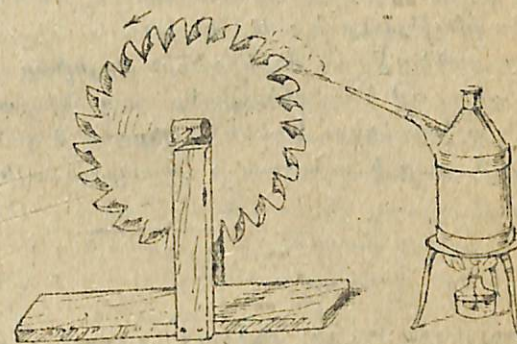
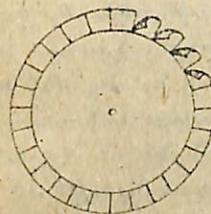
Վորպեսզի դու լավ ծանոթանաս Լավալի շոգեշարժ տուրբինի կազմությանը և իմանաս, թե ինչպես է նա աշխատում, պատրաստիր նրա տուրբինի ամենապարզ մոդելը:

Վերցրու մի յերկաթե թիթեղ և նրա վրա կարկինի ոգնությամբ գծիր միևնույն կենտրոնն ունեցող յերկու շրջագծեր, մեկը 3 սմ., իսկ մյուսը, 4 սմ., շառավիղով: Մեծ շրջանագծով կտրիր շրջան և բաժանիր նրան 32 հավասար մասերի: Շրջանի ծայրը մասերի բաժա-

նող գծերով կտրիր մինչև հետեվյալ շրջագիծը: Ստացված թիթեղները ծուր կիսագլանաձևով այնպես, վոր բոլորի ուղուցիկ մասերը լինեն միևնույն կողմը (տես նկար 1) Անվի կենտրոնում մեխով ձակիր, մեխը հասցրու մինչև կեսը և դողրի: Այդպիսով տուրբինի անիվը պատրաստ է:

Այժմ պետք է վատրաստել անվի պատվանդանը: Դրա համար վերցրու յերկու հարթած փայտի կտորներ 6 սմ. յերկար և 2—3¹/₂ սմ. հաստ թյամբ, վորոնք դեմ առ դեմ ամրացրու մի տախտակի վրա, վորի չափը լինի 6—10 սմ.: Այդպիսով պատվանդանը նույնպես պատրաստ է:

Այժմ պետք է անիվը ամրացնել պատվանդանի վրա: Դրա համար պատրաստիր յերկու յերկաթե թիթեղներ 2x3 սմ. և 2x3 սմ. չափերով և մանր մեխերով նրանց ծայրն ամրացրու պատվանդանի յերկու նեցուկների վերին ծայրերին ներսի կողմից: Նեցուկների

ծայրերից 6,5 սանտիմետր վերեւ, յերկու թիթեղների վրա դեմ առ դեմ ձակեր բաց արա այնպիսի մեծության, վոր անվի առանցքն ադատ պտտվի նրա մեջ: Կարճ թիթեղի վերեւի ծայրից դեպի ներքեւ մինչև անցքը կտրվածք բաց արա, վորտեղից անվի առանցքի գլուխ ունեցող ծայրը մտցրու ձակը: Առանցքի մյուս (սուր) ծայրը մտցրու յերկար թիթեղի անցքը և թիթեղի յերկար ծայրը ծուր դեպի դրսի կողմը, վորը փակի առանցքի սուր ծայրը և արգելք հանդիպանա նրան ազատ այն կողմը տեղափոխվելու (տես նկար 2): Վորպեսի արանցքը չկարողանա տեղափոխվել և հակառակ գլուխ ունեցող կողմը, անվից մինչև նեցուկը առանցքը փաթաթիր կակուղ յերկաթե լարով, վորը կծառայի վորպես արգելակ առանցքն այդ կողմը: շարժվելու: Այսպիսով շոգեշարժ տուրբինի մոդելը պատրաստ է (տես նկ. 3)

Այժմ պետք է պատրաստել կաթսան: Իրա համար վերցրու նավթի համար պատրաստած յերկու լիտրանոց ծորակավոր մի թիթեղյա աման և ծորակի ծայրին թեք դրուծյամբ (30—45° անկյունով) ամրացրու մի բարակ տապակյա կամ այլ խողովակ: Ամանի մյուս անցքով մինչև նրա ^{3/4}-ը լցրու ջրով և տաքացրու պրիմուսի վրա կամ այլ ձեովով: Յերբ ջուրը սկսում է յեռալ, ամանի անցքը (վորտեղից ջուր ելելը լցրել) ամուր փակելը և խողովակով դուրս յեկող գոլորշին ուղղիւր դեպի տուրբինի անվի թիակները: Տուրբինը կսկսի աշխատել: Վորպեսդի քո պատրաստած տուրբինին կարողանաս և աշխատանք կատարել տալ, կարող ես անվի առանցքի դուրս ունեցող ծայրին ամրացնել մի ուրիշ սղոցավոր յեզրներով շրջանակ—սղոց (հեշտությամբ ինքզ կարող ես պատրաստել յերկաթյա թիթեղից), վորը տուրբինն աշխատելիս արագ կպտտի և կարող է աշխատանք կատարել — թուղթ կտրել, ինչպես ցույց է տրված նկար 4-ի մեջ:

Այժմ յերբ արդեն աշխատում է քո պատրաստած տուրբինը, ցույց տուր նրան քո ընկերներին թե դպրոցում, թե պիոներ ակումբում և թե խրճիթ ընթերցարաններում: Ծանոթացրու նրանց տուրբինի կազմությունը և ամեն կերպ աշխատիւր, վոր նրանց մեջ ևս առաջ դա ցանկություն մեքենաների մոդելներ պատրաստելու: Հնարավոր դեպքում կազմակերպեցիք պատանի տեխնիկների խմբակ և միասին աշխատեցե՛ք: Կուեկտիվ կերպով և զանազան նյութեր և գործիքներ ձարելը և աշխատանք կատարելն ավելի հեշտ է:

ԹԵՑԱՄԱՆՈՒՄ ԹԱԳՆՎԱԾ ԱՊՍՏԱՄԲԸ ՅԵՎ ՆՐԱ ՅԵՂԲԱՅՐՆԵՐՆ ՈՒ ԱԶԳԱԿԻՑՆԵՐԸ

Ձեզնից ամեն մեկը նկատած կլինի, վոր վառարանի կամ պրիմուսի վրա դրված թեյամանի կափարիչը վեր ու վայր է ցատկոտում իր տեղում: Կարծես մեկը թափնված թեյամանում անընդհատ շարժում է կափարիչը:

Ի՞նչ ու՛շ է այդ, վորտեղից առաջացավ այդ դժգոհ ապստամբը, վոր մինչ այդ թափնված՝ հանգիստ նստած եր թեյամանով ջրի մեջ, իսկ այժմ աշխատում է կափարիչը գեն գցել և դուրս փախել թեյամանից:

Այդպիսի հարցերին ձեզնից շատերը հավանորեն անտարբեր կերպով կպատասխանեն.— Ի՞նչ կա այդտեղ դարմանալու, այդ գոլորշին է,

ամենահասարակ ջրի գոլորշին, վորի մասին խոսել նույն իսկ չարժի:

Այդպես է արդյոք: Միթե իսկապես այդքան չնչին բան է ջրի գոլորշին: Իհարկե վո՛չ: Չգարմանաք, յեթե ասեմ, վոր չլինե՛ր այդ չնչին բանը, չե՛յինք ունենա շոգեկառքերն ու շոգենավերը, չե՛յին լինի ժամանակակից դործարաններն ու ֆաբրիկները, հետեվապես, ժամանակակից արդյունաբերությունը և մեր ամբողջ կյանքը կլինե՛ր բոլորովին այլ, քան այժմ է:

Չգարմանաք, վոր հենց այդ «ապստամբը», վորը նստած ձեր թեյամանում, ստիպում է աղմկել նրա կափարիչին, հարազատ յեղբայրն է այն «կախարդական» ուժի, վորը յերկաթուղիների վրայով մեկ անգամից շարժում է կես միլիոն փութ ծանրություն, մեկ ժամում տասնյակ կիլոմետր տարածություն անցնելով: Նա հարազատ յեղբայրն է նայել այն ուժի, վորը մեկ մայր ցամաքից մյուսն, ովկիանոսների և ծովերի վրայով տեղափոխում է հսկայական շոգենավեր—«լողացող քաղաքներ», վորոնց ամեն մեկի մեջ 10 հազար մարդ է լինում: Հապա գործարանների և ֆաբրիկների բազմաթիվ շարժիչները: Չե՛ վոր նրանք ևս ազդակիցներն են թեյամանում թափնված «ապստամբի»: Նրանց մեջ յեղած դանազանությունը միայն նրանումն է, վոր այստեղ, թեյամանում «ապստամբն» ազատ շարժվում է իր կամքին, մարդը դեռ ևս իր ուշադրությունը չի դարձրել նրա վրա և նա չիմանալով իր ուժը ինչի վրա գործադրել՝ զբաղվում է բոլորովին անոգու աշխատանքով—թեյամանի կափարիչը վայր ու վեր շարժելով: Իսկ շոգեկառքերի և ովկիանոսային շոգենավերի մեջ մարդը գոլորշուն ազատ չի թողնում իր կամքին: Նա բանտարկել է նրան ամուր մետաղյա կաթսաներում և դրաններում և ստիպում է նրան աշխատել մարդու համար: Յե՛վ այդ «ապստամբը» համեմատաբար պարզ ձևով շարժում է շոգեկառքերի անիվները և շոգենավերի հսկայական պտուտակները:

ԻՆՁՈՒ ՅԵ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒՄ ԳՈԼՈՐՇԻՆ

Դուք գիտեք, վոր ջերմությունից մարմինները լայնանում են: Ջուրը նույնպես մարմին է, այն էլ հեղուկ մարմին, իսկ հեղուկ մարմիններն ավելի յեն լայնանում, մանավանդ, յերբ նրանք դադային վիճակ են ընդունում:

Յերբ մենք թեյամանով ջուրը տաքացնում ենք, ջուրը տաքանալով սկսում է լայնանալ, իսկ 100°-ի ժամանակ սկսում է դադային վիճակ ընդունել: Ջրի կաթիլները՝ դադ դառնալով իրանց ծավալը մեծացնում են մոտ 1700 անգամ: Հետեվապես թեյամանի միջի տարածությունը, վոր հերիք եր անում ջրի համար՝ բոլորովին հերիք չի անում գոլորշու համար և սեղմված գոլորշին սկսում է ըմբոստանալ, «ապստամբել» և ճնշել թեյամանի պատերին: Իսկ վորովհետե թեյամանի

պատերն ամուր են, գոլորշին բարձրացնում է թեյամանի կափարիչն և դուրս փախչում: Գոլորշու մի մասը դուրս գալուց հետո, թեյամանի ներսում ճնշումը փոքրանում է և կափարիչն իր ծանրութունից իջնում է ցածր: Բայց վորովհետև շարունակ նոր գոլորշիներ են առաջ գալիս, վորոնք նույնպես ճնշված լինելով բարձրացնում են կափարիչը և դուրս փախչում, դրա համար ել քանի դեռ թեյամանը կրակի վրա չի դրված: Թեյամանի կափարիչը շարունակ վեր ու վար է ցատկոտում: Իսկ յեթե թեյամանի կափարիչը շատ ամուր փակված լինել, այդ դեպքում գոլորշիները հավաքվելով այնպիսի ուժով կճնշեյին թեյամանի պատերի վրա, վոր թեյամանը ջարդ ու փշուր կլիներ: Այդպիսի դեպքեր յերբեմն պատահում են գործարաններում, յերբ մեքենավորի անդգնություն չկա և պատճառով կաթսայի մեջ հավաքված «ապստամբ» գոլորշիները մեծ ուժով ճնշում են գործ դնում կաթսայի պատերի վրա և պայթեցնում նույն իսկ շատ հասա պատեր ունեցող կաթսան:

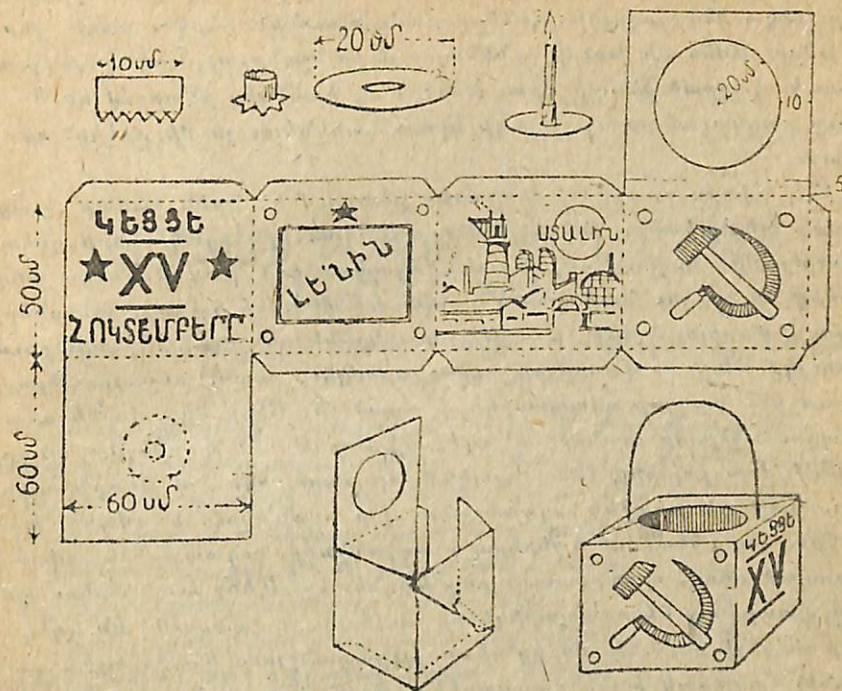
ՇՈՂԵՄԵՔԵՆԱՅԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ

Վերցրեք մի ծայրը փակ մետաղե խողովակ, որինակ՝ հրացանի գատարի փամփուշտը: Լցրեք նրա մեջ մի քիչ ջուր և ծայրն ամուր փակեցեք խցանով: Այժմ խողովակը թեք դրուեթյամբ ամրացրեք հենարանի վրա և տակից սպիրտային լապտերով տաքացրեք: Մեկ-յիսկուս րոպեից ջուրը կլեռա և խցանն աղմուկով կթռչի առաջ: Այսպիսով ստացանք փոքրիկ «գոլորշով թնդանութ», վորի մեջ գոլորշին վոչ թե անպետք ու քանդիչ աշխատանք կատարեց, այլ կատարեց այն աշխատանքը, ինչ վոր մենք առաջուց նպատակադրել էյինք՝ առաջ թոցնել խցանը: Այսինքն՝ մենք սանձահարեցինք գոլորշուն:

Հենց այդպիսի շոգեթնդանութները կազմում են ամենապարզ շոգեմեքենաների սկզբունքը: Միայն տեխնիկայի մեջ խողովակը կոչվում է գլան, իսկ խցանը—մխոց: Յեվ հետո միայն շինում են այնպես, վոր նա վոչ թե բոլորովին թռչում է գլանից՝ ինչպես մեր խցանը, այլ գլանի մի ծայրից շարժվում է մյուսը, իսկ հետո այս կամ այն հարմարությամբ նորից վերադառնում հետ:

ԿԱՐԳԱՎՈՐԵՔ ԴՊՐՈՑԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՍԵՆՑԱԿԸ—
ՈՒԺԵՂԱՑՐԵՔ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿ ՈՒՍՈՒՄԸ

ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ ՏՈՆԱԿԱՆ ԼԱՊՏԵՐ

ՍՈՆԳՈԼՖՅԵՐ ԽԱՂԸ

Ունենալով յերկու ողապարիկ և մոնգոլֆյեր (տես «Ուսման-Հարվածային Ժուրնալ-գասադիք» № 3 յերես 62—65), կարելի չէ կազմակերպել հետաքրքիր խաղ: Ամենից առաջ պետք է պատրաստել յերկու հատ ողապարիկ: Բացի ողապարիկներից, խաղի համար պետք է ունենալ յերկու բաժ, յերկու տուփ լուցկի, յերկու զանազան գույնի, որինակ սպիտակ ու կարմիր զրոշակներ, մի ժամացույց, սուլիչ, սոսինձ, անպետք (վառելու համար) թղթի կտորներ և տաշեղ:

Սաղի հաջողութունը պահանջում է պարզ ու խաղաղ յեղանակ. ուժեղ քամին խանգարում է խաղին: Սաղը պետք է կազմակերպել բաց դաշտում կամ մարգագետնում: Յերեխաները 20—30 հոգի, կազմակերպված դուրս են դալիս դաշտ կամ մարգագետին: Սմբի գլուխը կանգնում է ղեկավարը, խորավարը կամ խաղի ընթացքին ծանոթ մեծ յերեխաներից մեկը:

Ինչպես կազմակերպել խաղը: Դաշտ դուրս գալուց հետո, ամբողջ խումբը, ղեկավարի ոգնութեամբ ընտրում է յերեք հոգուց բաղկացած շտաբ, ապա մնացյալ յերեխաները բաժանվում են յերկու մասի, յերկու խմբի: Ամեն մի խումբ ունենալու յե իր նշանը, որինակ՝ կարմիր ու սպիտակ, կպցրած թևերի վրա: Խմբերն ել իրանցից ընտրում են 3—5 հոգուց բաղկացած ողակ: Ողակի գլուխ կանգնելու յե մի ընկեր՝ ողակավար:

Ղեկավարը շտաբի հետ միասին ընտրում է իրեն համար բաց, հարմար տեղ՝ դիտելու խաղի ընթացքը: Ողակներն ողակավարի ղեկավարութեամբ ընտրում են գնդակը (ողակարիկը) բաց թողնելու տեղ: Ողակից մի յերկու հագի փոս են փորում խարույկի համար, մյուսները խարույկ վառելու նյութ (թուղթ, չոր տերևներ և այլն) են հավաքում, խարույկի տեղն ու վառիկքը պատրաստելուց հետո, ուշադրութեամբ քննում են—արդյոք ողակարիկը փչացած չէ: Յերեք մի վորեն անցք կա, զգուշութեամբ սոսնձի ոգնութեամբ թուղթ են կպցնում, անցքը փակում: Այս բոլորից հետո ողակավարը բարձրացնելով ձեռքի դրոշակը, տալիս է առաջին ադդանշանը, վոր նշանակում է «վառել խարույկը»: Հետո հետևում է յերկրորդ ադդանշանը, «ողակարիկը լցված է տաքացած ողով, պատրաստ է բաց թողնելու»: Մինչ այդ՝ յերկու խմբերը պատրաստ են ողակարիկները բռնելու և սպասում են ղեկավարի սուլիչի ձայնին, վորից հետո յուրաքանչյուր խումբ աշխատում է բռնել հակառակ խմբի ողակարիկը: Խաղի ժամանակ, գնդակը բռնելիս՝ չպետք է իրար հրել: Ողակարիկը չփչացնել. բռնելուց հետո իսկույն հանձնել շտաբին: Հաղթող հաշվվում է այն խումբը, վորը շուտ է բռնում և առանց փչացնելու ողակարիկը հանձնում շտաբին:

Յեթե յերկու խումբն ել միևնույն ժամանակ են բռնում ողակարիկը, նշանակում է հաղթվող չկա, իրար համագոր են: Ողակավարները չպետք է մոռանան ժամանակին ողակարիկը բաց թողնելուց հետո զգուշութեամբ հանգցնել խարույկը:

Ղեկավարը շտաբի հետ միասին, ժամացույցը ու սուլիչը ձեռքին ամբողջ ժամանակ հետևում է խաղի ընթացքին ու հայտնում հետևանքը: Ղեկավարն ու շտաբը գնահատական տալիս՝ ի նկատի յեն առնում թե վոր խումբը կազմակերպված եր գործում. արդյոք ժամանակին սկսեցին խաղը՝ խումբը ժամանակին ու հաջող բաց թողեց ողակարիկը. վերջինս բռնելիս իրար չեյին հրհրում. արդյոք ողակարիկը բռնելիս՝ չեն փչացրել և այլն:

Այս բոլորը դիտելուց ու հետևելուց հետո, խմբավորը (ղեկավարը) տալիս է ընդհանուր գնահատականը:

Խաղի վերջը: Խաղը վերջանում է, յերեք ղեկավարը տալիս է յերկու սուլուց ու հայտնում խաղի հետևանքը: Հաղթող խումբը, բացի իր

ողակարիկից ու դրոշից, ստանում է հակառակորդի դրոշն ու ողակարիկը և կազմակերպված վերադառնում են տուն:

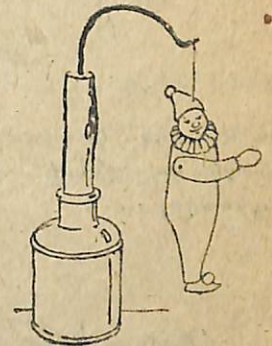
Ամբողջ կողեկալը պետք է աչքի ընկնի իր կազմակերպվածութեամբ:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԵՐ, ԽԱՂԵՐ ՅԵՎ ԶՎԱՐՋԱԼԻՔՆԵՐ

ԹՂԹԵ ՄԱՐԴ, ՎՈՐ ՑՈՒՅՑ Ե ՏԱԼԻՍ ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ԼԻՑԻՆ ԵՆԵՐԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ստվարաթղթից մկրատով կտրեցեք մի մարդու պատկեր, ծխախոտի թղթից պատրաստած թևերը կնոպկանների միջոցով ամրացրեք ուսերին: Կնոպկաններով ծակած անցքերը մի քիչ մեծացրեք, վոր թեվերը դուրաշարժ լինեն: Մի բարակ մետաքսե թելով գլխից կապած կախարեք նրան պատվանդանի վրա (տես նկ):

Այժմ, յեթե մոտեցնեք մահուգով շինած սանրը կամ մի այլ երեկտրականացած մարմին, թղթե մարդն իսկույն կալարդի իր թեվերը, ցույց տալով երեկտրական լիցքի ներկայութունը մարմնի մեջ:

Նկ. № 1.

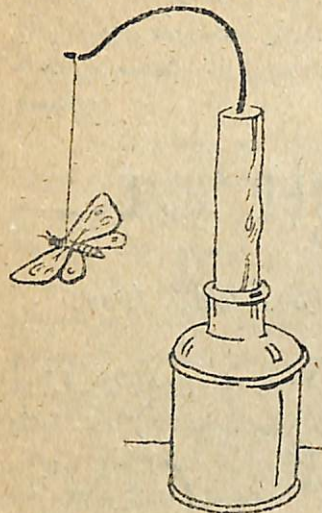
ԱՆԿԵՆԴԱՆ ԹԻԹԵՌԸ ԾԱՂԿԻՑ ՀՅՈՒԹ Ե ՀԱՎԱՔՈՒՄ

Սա մի հետաքրքիր ֆոկլոր է, հեշտութեամբ կարելի յե պատրաստել և ցույց տալ ընկերներին:

Պատրաստիր այսպիսի՝ վերցրու մի հասարակ մաքրած թանաքաման և խցանով փակիր բերանը. հարիր մի պղնձյա լար 2 սմ յերկարութեամբ և ծփր ծնկաձև՝ մի ծունկը յերկար, մյուսը կարճ: Կարճ ծընկի ծայրը ծփր ողակաձև, իսկ յերկար ծնկի ծայրը մոցրու թանաքամանի խցանի մեջ: Այսպիսով պատվանդանը պատրաստ է:

Այժմ յեթե ունես ամուր պատրաստած թիթեանների կոլեկցիա, ընտրիր մի գեղեցիկ թիթեա, իսկ յեթե չունես՝ հարիր ընկերներեցդ կամ դպրոցից, զգուշութեամբ հանիր գնդասեղը և անցքից անցրու մի 10 սմ յերկարութեամբ մետաքսյա թել: Վորպեսզի թելը դուրս չգա, թելի մի ծայրը գնդակին կապիր, իսկ մյուս ծայրը ամրացրու քո պատրաստած պատվանդանի մետաղյա լարի ողակից:

Այժմ պետք է կենդանացնել թիթեռին: Դրա համար վերցրու մի երոնիտից պատրաստած սանլ, ծայրին ամրացրու մի չորացած ծաղիկ (դարձյալ քո կոլեկցիաներից կարող ես վերցնել): Սանլը մահուողով

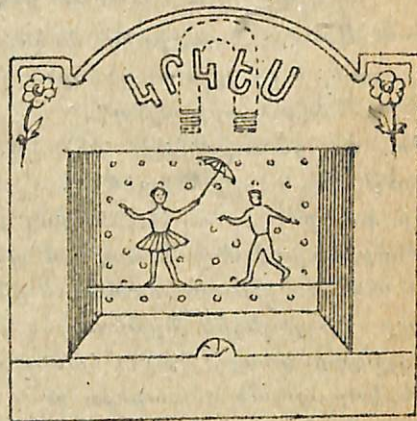
Նկ. № 2.

և նա ձեզ կբացատրի: Կարող եք դառնել նաև Հյուսիսային Կովկասի հայկ. դպրոցների համար հրատարակած IV խմբի բնագիտության դասագրքում:

ՄԱԳՆԻՍԱԿԱՆ ԿՐԿԵՍ

Ամենից առաջ պետք է սովորաթղթից կրկեսի շենքը պատրաստել: Դիտելով նկարը, դուք կարող եք այն հեշտությամբ պատրաստել: Բեմի ներքեից կապեցեք մի բարակ թել, իսկ բեմի հետևը ամրացրեք մի պայտաձև մագնիս, ինչպես ցույց է տրված նկարի վրա:

Այժմ թղթից պատրաստեցեք դերասաններ, այնպես, վոր նրանք զանազան ձևեր ընդունեն իրենց դերասանական ընդունակությունների համեմատ. դերասանների յերկարությունը հովասար պետք է լինի ասեղի յերկարությունը, վորը կնքամոմով պետք է կպցնել նրանց հետևի կողմից:

Նկ. № 3.

Այժմ յեթե ձեր պատրաստած պարող դերասաններին կանգնեցնեք «պարանի» վրա, նրանք վայր չեն ընկնի: Իսկ յեթե «պարանը» թիթեռ կերպով շարժեք, նրանք կսկսեն պարել, ցատկոտել, վորպես կենդանի պարողներ, առանց կորցնելու իրենց հավասարակշռությունը:

ԹՂԹԵ ՆԱՎԱԿԸ, ՎՈՐ ԼՈՂՈՒՄ Ե ԶԵՐ ՈՒԶԱԾ ՈՒՂՂՈՒԹՅԱՄԲ

Վերցրու մի սովորական ասեղ և մագնիսով շփի: Նրան մի քանի անգամ մինևույն ուղղությամբ: Բո ասեղը մագնիսանում է ընդունակ և դառնում մանր յերկաթե իրեր ձգելու: Այժմ թղթից շինիր մի նավակ և նրա ծալքերում մտցրու քո ասեղը, այնպես, վոր նա չերևա: Վերցրու մի մեծ ամանով ջուր և բաց թող քո նավակը նրա վրա, վոր լողա:

Այժմ մագնիսը բռնիր և պարզիր դեպի նավակը (հակառակ բեմի): Զեռքը վոր կողմը շարժես՝ նավակն էլ այն կողմը կշարժվի: Յեթե մագնիսը այդպես բռնես ձեռքով, վոր դրոշները չնկատվեն, դու նրանց զարմանքը կշարժես, թե ինչպես ձեռիդ շարժումով գեկավարում ես նավի ընթացքը:

ԳՈՒՏԱՊԵՐԶԻՑ ՊԱՏՐԱՍՏԱԾ ԲԱԴԻԿԸ ԿՏՑՈՒՄ Ե ՀԱՅԻ ՓՇԵՐԱՆԻՐ

Յեթե ունես գուտտագրչից պատրաստած բադիկ (ծախում են վորպես խաղալիք), ամրացրու նրա կտուցի մեջ մի ասեղի կտոր և բաց թող նրան ջրով ամանի մեջ, վոր լողա:

Նկ. № 4

Յեթե մի մագնիսացած պողպատի ձողի ծայրին (կարող ես ինքդ մագնիսացնել) ամրացնես հացի մի փշրանք և յերկարացնես բադիկին, բադիկն արագ լողալով կմոտենա հացը կտցելու:

ՅԵՐԿԱԹԵ ԲԶԵԶԸ ԿԱՐՈՂԱՆՈՒՄ Ե ԿԱՐԴԱԼ

Փայտից պատրաստիր 60 սմ կողմեր ունեցող մի քառակուսի շրջանակ: Մեջը ամրացրու սպիտակ թուղթ, վորի վրա գրված լինի հայերեն այբուբենը: Շրջանակը ամրացրու սեղանի վրա ուղղահայաց դիրքով, այնպես, վոր հեռվից նայողները պարզ կերպով կարողանան տեսնել տառերը:

Այժմ յերկաթե լարից պատրաստիւր մի բղեղ: Թեւերը շինիր թըղ-
թից և գույնզգույն ներկիր վորպէս՝ մայրսյան բղեղը:

Ընկերներէցդ մեկին, նախորոք պայմանաւորվելով հետը, թափ
կացրու տախտակի հետը՝ մագնիսը ձեռին:

Ամեն ինչ պատրաստ ե: Այժմ կարող ես ցույց տալ ընկերներդ,
թե ինչպէս քո բղեղը գիտուն ե, հասկանում և մարդկային լեզու և
կարողանում և կարողաւ:

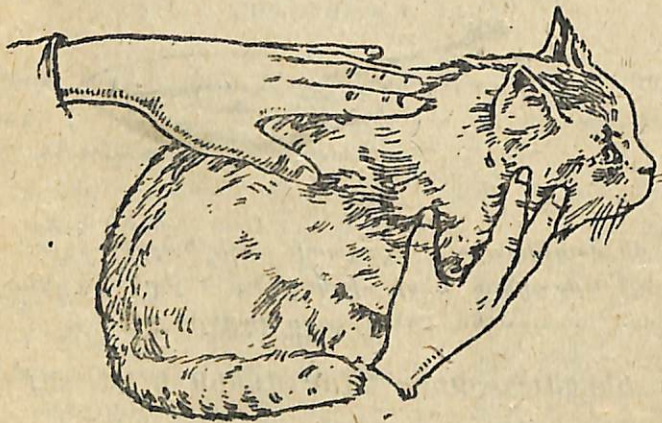
Իրա համար բղեղը հանդիսականներին ցույց տալուց հետո, դը-
նում ես տախտակի վրա: Հանդիսականները պատվիրում են զանա-
զան բառեր, իսկ բղեղը հանդարտ շարժվելով տախտակի վրա գտնում
և այն տառերը, վորոնք անհրաժեշտ են բառ կարդալու համար:

Հանդիսականները սկզբում մեծ զարմանքի մեջ են լինում, բայց
հետո հասկանում են բանի ելութունը, յերբ նկատում են տախ-
տակի հետևում թագնված ընկերոջդ, վոր մագնիսը շարժելով ցանկալի
ուղղությամբ՝ իր հետեից շարժում և բղեղը:

Յեթե տառերի փոխարեն տախտակի վրա թվեր գրված լինեն,
քո բղեղը կարող և հաշիվներ կատարել, որինակ բազմապատկման աղ-
յուսակը ցույց տալ:

ԿԱՏՈՒՆ, ՎՈՐՊԵՍ ԵՂԵԿՏՐԱԿԱՆ ՄԵՔԵՆԱ

Կդարմանաք յերևի, թե ինչպէս կարող և կատուն ելեկտրական
մեքենա լինել: Յերեվակայեցեք կարող և և բավական լավ: Այ, հիմա
ձեզ բացատրեմ, թե ինչպէս այդ կարելի յի անել:

Նկ. № 5.

Ամենից առաջ ասեմ, վոր ելեկտրական մեքենա կարելի յի դար-
ձնել միայն բարեսիրտ և հանգիստ բնավորությամբ, խիտ մազեր ու-
նեցող և իր մուշտակը մաքուր պահող կատվին:

Յերբ ձեր կատուն վառարանի մոտ պառկած տաքանում ե, նրա
բուրդը միանգամայն չոր ե, վերցրեք նրան ձախ ձեռքի վրա, այնպէս,
վոր հենված լինի ձեր ափի վրա: Այդ դրությամբ նա վոչ մի անա-
խորժություն չի զգում: Այդ ձևով կատվին բռնելով, աջ ձեռքի ափով
եւ արագ արագ գլխից դեպի պոչը շոյեցիք:

Դուք կզգաք ծակծկոց միևնույն ժամանակ և այն ձեռքի վրա,
վորով չորում եք և այն ձեռքի վրա, վոր բռնել ենք կատվին: Այդ
ծակծկոցների հետ միասին ձեր շոյող ձեռքի տակ լսում եք և թեթեւա-
ճքոցներ: Իսկ յեթե մթության մեջ ե կատարվում այդ դործողությու-
նը, կնկատեք նաև փոքրիկ կայծեր: Այդ բոլորն իսկական ելեկտրա-
կան յերևութներ են: Կատվի բուրդը չոր ափով շոյելիս ելեկտրակա-
նանում և և հետո առաջ ե գալիս յերկու տեսակ ելեկտրականություն:
Մի տեսակը կատվի բրդի վրա, մյուսը շոյող ձեռքի վրա: Կատվի բրդի
վրա առաջացող ելեկտրականությունը անցնում և հենարանի տեղ ծա-
ռայող ձախ ձեռքին: Այդպիսով ձեր յերկու ձեռքերն ել ելեկտրականա-
նում են և տարբեր սեռի ելեկտրականությամբ, վորոնք միանում են
ձեր մարմնի միջոցով: Յեւ դուք զգում եք բավական զգալի «ելեկտրական
հարվածներ»: Իրանով և բացատրվում այն ծակծկոցները, վոր դուք
զգում եք, այն ճաքճքոցները, վոր դուք լսում եք և այն կայծիկ-
ները, վոր դուք տեսնում եք:

Նման փորձերը շատ հաջող ե լինում մանավանդ ձմեռը, տաք
սենյակում, վառարանի մոտ:

Այդպիսի փորձերը շատ և կատարել դեռ իր յերեխայության
ժամանակ ելեկտրիֆիկացիայի պիտներ, Ամերիկայի նշանավոր հնարա-
գիտ Եդիսոնը:

Փորձեցեք դուք ևս կատարել:

ԴԱՍԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԵՔ ՈՒՐԱՆԻ
ԽԱՂԵՐ, ԶՎԱՐՃԱԼԻՔՆԵՐ, ՅԵՐԳԵՐ, ՊԱՐԵՐ

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ, ԽԱՂԵՐ ՅԵՎ ՀԱՆՆԵԼՈՒԿՆԵՐ

1.

Յերկրորդ հերթի պարապող աշակերտները գրատախտակի վրա նկարեցին վեցանիշ թիվը հնգանիշ թիվով բաղմապատկման գործողության կիսաչինջ հետքեր, վորը հետևյալ պատկերն էր ներկայացնում:

xxxxxx
xxxxxx
x5x64xx
1932336
x2xx56x
x7x7xxx
xxx8x8x

Վերականգնեցե՛ք թիվերը և պատասխանը գտե՛ք:

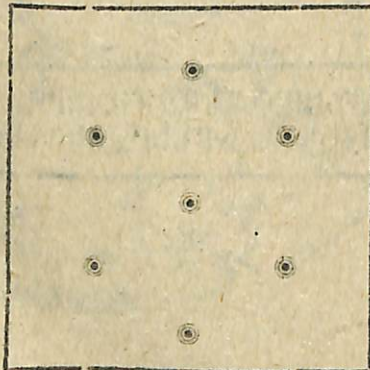
2.

Աշակերտը խնդիր լուծելիս մի թիվ պետք է բաժաներ 2-ի վրա և մնացորդին պիտի ավելացներ 3: Սխալմամբ նա փոխանակ բաժանելու, բազմապատկեց 2-ով և ստացածից հանեց 3: Չնայած այդ սըխալ գործողություններին, նա ստացավ ուղիղ պատասխան: Իմանալ թե՛ բազմապատկելին ինչ թիվ էր:

3.

Ի՞նչպես բաժանել

Ուղղանկյուն հողամասի վրա տնկված են 7 տանձենի՝ հետևյալ կարգով:

Ամբողջ հողամասը յերեք ուղիղ գծերով պետք է բաժանել այնպիսի 7 մասերի, վոր ամեն մեկի մեջ մեկ տանձենի լինի:

Ի՞նչպես անել այդ:

4.

Սուրիկի պարտեզն է մեծ, քե՛ մուրիկի

Սուրիկը և մուրիկը հարևաններ էին: Նրանք յերկուսն էլ զենում էին դպրոց: Ուսուցիչը առջարկեց նրանց իրենց բակում միմի պարտեզ շինել: Սուրիկը շինեց մի պարտեզ քառակ.սի ձևով, վորի ցանկապատի յերկարությունն այնքան մետր էր, վորքան քառակուսի մետր էր տարածությունը: Իսկ Սուրիկը շինեց մի պարտեզ ուղղանկյունու ձևով, վորի ցանկապատի յերկարությունը նույնպես այնքան մետր էր, վորքան քառակուսի մետր տարածությունը: Իմանալ, Սուրիկի պարտեզն էր մեծ տարածություն բռնում, թե՛ մուրիկի:

5.

Ձեր սիրած քվանցա՞ր

Ձեզնից յուրաքանչյուրը անկասկած թվանշաններից վորեւ մեկը ավելի յե սիրում: Ուզո՞ւմ եք իմանամ, վորն և ձեր այդ սիրած թվանշանը: Այս ըոպելիս: Բազմապատկեցե՛ք նրան թվանշաններից ամենամեծով, այսինքն 9-ով: Իսկ այժմ ձեր այդ ստացած թիվով բազմապատկեցե՛ք 12345679 թիվը և դուք կստանաք ձեր սիրած թվանշանից միանգամից 9 հատ:

Ասե՛ք տեսնե՛մ, իմացա՞մ, թե՛ վո՞չ:

6.

Ինչպե՞ս ելի՞մ կողպում դուռը

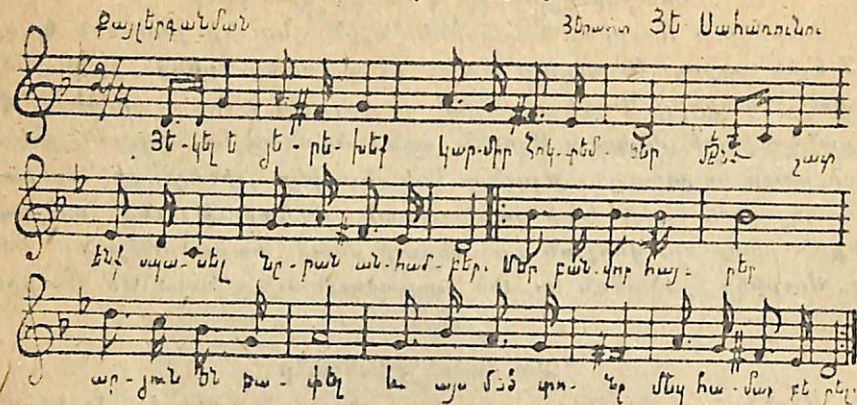
Յերեք աշակերտ պարում էին մի սենյակում: Նրանք յերեքն էլ սովորում էին տարբեր դպրոցներում և տարբեր ժամանակ էին զնում դալիս առն: Նրանց բացակայության ժամանակ սենյակի դուռը կողպած էր լինում միանգամից յերեք տարբեր կողպեքներով, վորոնց բանալիները տարբեր էին և գտնվում էին ամեն մեկի մոտ մեկ-մեկ: Չնայած վոր տարբեր ժամանակ էին տուն գալիս, բայց և այնպես կարողանում էին իրենց բանալիով դուռը բաց անել և ներս մտնել առանց ընկերոջ սպասելու: Իմանալ վո՞նց էին կողպում դուռը:

7.

Ի՞նչպես լառեց ժամացույցը

Մի մարդ մոռացավ յերեկոյան լառել իր պատի ժամացույցը և առավոտյան նկատեց, վոր կանգնել է: Նա փորձեց լառել, բայց ժամանակը չգիտեր, ինքն էլ զրպանի ժամացույց չունեք, վոր նրանով ուղղել: Մի քիչ մտածելուց հետո, վազեց իր բարեկամի մոտ, իմացավ ժամանակը և անմիջապես նույն արագութեամբ վերադառնալով, ուղղեց իր պատի ժամացույցը: Իմացե՛ք՝ ինչպե՞ս կարողացավ նա ճիշտ կերպով ուղղել ժամացույցը:

ԿԱՐՄԻՐ ՀՈԿՏԵՐԵՐ

Աշխատանքային ալ կարմիր դպրոց,
 Վոր տեղ ե տվել բանվորի վորդոց,
 Հին դպրոցն մեզ համար միշտ փակ ե յեղել
 Հարսուտի վորդիք են ախտեղ սովորել:

Դե՛հ պարզենք, ընկերներ, կարմիր դրոշակ
 Շարքերով դիմենք դեպի հրապարակ,
 Ուր տոնվելու յե կարմիր Հոկտեմբեր
 Վաղուց ենք սպասել նրան անհամբեր:

ՌԵԲՈՒՍ № 7

ՌԵԲՈՒՍ № 8

ՌԵԲՐՈՒ ԱՅ Ե. — II հնգամյակին յիմավորել գիտու-
մք զինված:

Сдано в наб. 28/X 1932 г.
Сдано в печ. 23/XI 1932 г.
Объем 5 печ. листа
Тираж 3000 экз.

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	
Զան, ինչ առույզ իմ—Ոկտյաբրինա Վարդյան	3
Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը—Պ. Պետրոսյան	4
Պիոնէր—Խաչատուր Դարուի	11
Բաղադրացիական կոմիտէները մեր յերկրամասում—Յն. Զամարյան	12
Պերեկուպի գրաւումը—Յն. Զ.	15
Հուշեր անցյալից — Խատիր	15
Դեակերի հեղրոկայանը—Շվարզ	19
Թվերը խոսում են—Մ. Փերումյան	23
Խորհրդային Հայաստան—Վ. Մովսիս	29
ՀՍԽ—Հ. Մազմանյան	38
Սեւանի լիճը—Բիւնկլի	39
Մըրկի և նրա հաղթանակի յերգը—Թորգոմ Ալմեյրիկ	40
Հարկածային բրիգադը—Բայլեր	44
Նոր Թափով պայքարենք ուսման վորակի շամար—Յն. Զամարյան	47
Ճաղարի մասին—Աշոտ Լուսինց	50
Մասնակցեք պիոնեռական վաշտերի և դպրոցների Համամիութենական մրցակցութեանը—Մ. Փերումյան	52
Սպեկուլյանտ Սիւրնը—Աշոտ Լուսինց	55
Մյասնիկյան առաջնորդ—Խիւրս Դալան	56

Հողերն առաքելու համար—Ս. Այդիկյան	63
Թեյամանում թաղնական ակադեմիա Ս. Այդիկյան	66
Խնչպես պատրաստել տոնական լապտեր—Ռ. Բառաշյան	69
«Մանգոլիներ» խաղը—Ռ. Բառաշյան	69
Գիտական փորձեր, խաղեր և զվարճալիքներ—Կազմեց. Ս. Շաֆարյան	71
Մաթեմատիկական խնդիրներ, խաղեր, հանելուկներ—Կազմեց՝ Սարգիս	76
Կարմիր Հոկտեմբեր (յերգ) —յերածառ. Յե. Սահառունի	78
Իմ աշխի (յերգ)—յերածառ. Յե. Սահառունի	78

Ռեբրու Ա 7—Ա. Մհերյան	79
Ռեբրու Ա 8—Ս. Մհերյան	79
Ռեբրու Ա 9—Սարգսյ	80

Խմբագրական կոլեկցիա Է. Սվազյան, Յե. Զախարյան, Մ. Փիլոսյան
Գաղտնիստանտու խմբագիր Մ. Փիլոսյան

Изд-во, "Северный Кавказ". Армянская секция

NL 0246568

ЖУРНАЛ - УЧЕБНИК

для III и IV группы
армянских школ I ст.

9841

Цена 00 коп.

4717

ms 1
Box D

ВАННОВИЧ
ИНСТИТУ
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

ИЗД-ВО „СЕВЕРНЫЙ КАВКАЗ“

ԳՐԱՊԵՆՏԵՍՏԸ

ՌՈՍՏՈՎ-ԴՈՆ, ՄՈՍԿՈՎԱԿԱՅԱ ՓՈՂ, 53
ԳՐԱԿԵՆՏՐՈՆ (ԿՆԻԳՈՑԵՆՏՐ)